

1. თომას მორის „უტოპია“

საზოგადოება, მორის აზრით, არის მდიდართა შეთქმულების შედეგი. სახელმწიფო – მათი მარ-ტივი იარაღი, რომელსაც ხალხის ჩაგვრისა და საკუთარი ანგარებითი მატერიალური ინტერესების დაცვისთვის იყენებენ. ძალისმიერად, მოტყუებით, ვერაგობით მდიდრები იმორჩილებენ მდაბიო ხალხს და ხვლეპენ მას. ასეთი ქმედების განხორციელებას კი ხელს უწყობენ, მათ მიერ მიღებული კანონები, სახელისუფლო აქტები, რომლებსაც სახელმწიფოს სახელით, თავს ახვევენ ხალხს. აღნიშნული საზოგადოების საპირისპიროდ, მორი ქმნის წარმოსახვით ქვეყანას – უტოპიას, რომელმაც თავი დააღწია ყველა უბედურების საწყისს – კერძო საკუთრებას და მისით გამოწვეულ მანკიერებას, რის შედეგად საზოგადოებამ თითქმის უდარდელი და ნეტარი ცხოვრება დაიწყო. უტოპიაში აკრძალულია კერძო საკუთრება; მიწა კი საზოგადოების საერთო საკუთრებაშია გადაცემული.

საზოგადოებასვე ეკუთვნის მიწათმოქმედების ყველა პროდუქტი, რომელიც ოჯახური შრომით იქმნება. თითოეული ოჯახი რაიმე ხელობას მისდევს. საოჯახო-სახელოსნო ორგანიზაცია უტოპიური საზოგადოების საწარმოო სტრუქტურას წარმოადგენს. სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების აღსრულება უტოპიის მოქალაქეთა საყოველთაო ბეგარა არის. სამუშაო დღის ხანგრძლივობა – ექვსი საათია. უტოპიელთა შრომას 21 ზედამხედველობას უწყვენ განსაკუთრებული თანამდებობის პირები. უტოპიის მოქალაქენი უზრუნველად ცხოვრობენ; მათი ეკონომიკური მდგომარეობაც ნორმალურია. თუმცა, ამ მდგომარეობის მიღწევა და შენარჩუნება საკმაოდ სპეციფიკური გზით ხდება: ჯერ ერთი, შრომას აიძულებენ თითქმის ყველა ქალსა და მამაკაცს; მეორე, (ეს გარემოება მნიშვნელოვანია) მოთხოვნის დონე დაქვეითებულია, ვინაიდან უტოპიელები მცირედითაც კმაყოფილდებიან; უტოპიის მოქალაქენი უბრალო და მოუხერხებელ, თანაც ყველა-სათვის ერთნაირ სამოსს ატარებენ; მათთვის უცხოა ფუფუნება. პარადოქსია, მაგრამ უტოპიაში არსებობს მონობა. მორის აზრით, ამ იდეალურ ქვეყანაში არის და უნდა იყოს კიდევ მონა, რომელიც ვალდებულია დაბორკილი იყოს.

“უტოპიის” ავტორი-სათვის წარმოუდგენელია, რომ რაიმე უსიამოვნო სამუშაოს შესრულებამ შელახოს უტოპიელთა ბედნიერი ცხოვრება: პირუტყვის დაკვლამ, სიბინძურის გაწმენდამ და ა.შ. იმის გამო, რომ ასეთი სამუშაოს შესრულება, ნებაყოფლობით, არავის სურდა, საჭირო გახდა მონათა შრომა, რომელთა მხრებს დააწვა უსიამოვნო საქმეების კეთება. მონებად სამხედრო ტყვეები, აგრეთვე დანაშაულისათვის გასამართლებული მოქალაქეები და ის ადამიანები ხდებოდნენ, რომლებიც, საკუთარ სახელმწიფოში სიკვდილმისჯილებად ითვლებოდნენ და ისინი უტოპიელებმა გამოისყიდეს, დამონების მიზნით. თუმცა, უტოპიაში მონობა არ ატერებს მემკვიდრეობით ხასიათს, მონა კაცის შვილი – თავილუფალია. მონას შეეძლო თავილუფლების მოპოვება. მორის მტკიცებით, საზოგადოებაში საერთო საკუთრების ბატონობა ისეთი დანაშაულის ჩადენას გამორიცხავს, რომელსაც კერძო საკუთრება განაპირობებს. მწერლის აზრით, სწორედ კერძო საკუთრება არის მიზეზი ადამიანის ისეთი მანკიერი თვისებებისა,

როგორც სიხარბე, ნებისმიერი ხერხებით საკუთარი სიმდიდრის გაზრდა, ეგოიზმი და სხვა ფაქტორებია. თუმცა, უტოპია არ არის თავისუფალი დანაშაულებრიობისაგან. ამიტომ, სახელმწიფოს ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავია მასთან ბრძოლა. უტოპია სახელმწიფოებრივად მოწყობილი საზოგადოებაა. თუმცა, არ ჩანს მისი სახელმწიფოებრიობის ტიპი: უნიტარულია, თუ ფედერაციული. სამაგიეროდ, ძალზედ კარგად არის დახასიათებული საჯარო 22 ხელისუფლების სტრუქტურა და მისი შექმნის წესი. ყოველი 30 ოჯახი ირჩევს ფილარქს, 10 ფილარქი – ერთ პროტოფილარქს. ფილარქები სპეციალურ კრებაზე, ხალხის მიერ დასახელებული ოთხი კანდიდატურიდან, ფარული კენჭისყრით ირჩევენ სახელმწიფოს მმართველს (პრინცეფსს). პრინცეფსის ხელისუფლება სამისდღეშია, თუმცა შესაძლებელია მისი გადაყენება, თუ ის ეჭვმიტანილი იქნება ტირანიის დამყარებაში. დანარჩენი თანამდებობის პირები და სენატი, რომლის შემადგენლობაში ბრძენი და ცხოვრებისეული გამოცდილების მქონე მოქალაქეები შედიან, ერთი წლის ვადით აირჩევიან. სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს (ადმინისტრაციულს, სამეურნეო გეგმებს, საზოგადოებრივი პროდუქციის განაწილებას), სენატთან შეთანხმებით, პრინცეფსი წყვეტს. მორს არ ჰქონდა განსაზღვრული სახელმწიფო მმართველობის ერთი კონკრეტული ფორმა – დემოკრატია, ოლიგარქია, თუ მონარქია; საგარაუდოდ, ის “შერეული მმართველობის ფორმას” ემხრობოდა, რომელიც, საკუთარ თავში, სამივე მარტივი ფორმის საუკეთესო თვისებებს შეიცავდა.

2. ჰუგო გროციუსი სამართლის არსის, მისი გაგების სახეების, საერთაშორისო სამართლისა და ომის შესახებ

ჰუგო დე გროციუსი გროციუსის ძირითადი ნაშრომია ფუნდამენტური ქმნილება “ომისა და მშვიდობის უფლების შესახებ”. ეს არის სამი წიგნი, რომელშიც განხილულია ბუნებითი სამართალი და ხალხის სამართალი, აგრეთვე საჯარო სამართლის პრინციპები. გროციუსის სამართლებრივი შეხედულებები აგრეთვე ასახულია ტრაქტატში “ნადავლის (ალაფის) უფლების შესახებ”. ახალი დროის სამართლის ფილოსოფიის ამოცანას გროციუსი და მისი მიმდევრები, რაციონალისტური ხერხებით, მუდმივი და აბსოლუტური, ყველა ხალხისა და დროისათვის საერთო სამართლის ახსნაში ხედავდნენ, ანუ იმ სამართლისა, რომელიც გამოცემულია თვით ბუნების მიერ, რის გამოც ის უფრო მაღლა დგას, ვიდრე პოზიტიური სამართალი. გროციუსმა სამართლის ორ მნიშვნელობა ჩამოაყალიბა: პირველი მნიშვნელობით, სამართალი არის მორალური ხარისხი, რომელიც 4 შესაძლებლობას უქმნის ადამიანს, იქონიოს გარკვეული ნივთები და განახორციელოს გარკვეული მოქმედებანი (სამართალი, სუბიექტური არსით). მეორე მნიშვნელობით, სამართლის ცნება გაიგივებულია კანონის ცნებასთან (სამართალი, ობიექტური გაგებით). გროციუსი თვლიდა, რომ ბუნებითი სამართლის კანონები სათავეს იღებენ ბუნებითი გონიდან, ამიტომ ისინი ისეთივე მუდმივია, როგორც თვით გონი. მისი მოძღვრებით, თვით ღმერთსაც

კი არ შეუძლია ბუნებითი სამართლის საწყისების შეცვლა. რაც შეეხება სახელმწიფოს, ის განმარტებულია, როგორც უზენაესი, მუდმივი და სრულყოფილი საზოგადოება, რომელიც შექმნილია ადამიანთა უფლებებისა და საყოველთაო სარგებლის დასაცავად. ბუნებითი სამართალი განმარტებულია, როგორც “სადი აზრის მოთხოვნა”, რომელიც, ნებადართული და აკრძალული ქმედებების ერთმანეთისაგან გამიჯვნის კრიტერიუმებს წარმოადგენს. ნებაგამოვლენილი სამართალი ღვთიურ (ზემოდან ბოძებულ და ღვთის ნებით დადგენილ) და ადამიანურ სამართლად იყოფა. ადამიანური სამართალი, თავის მხრივ, ორ ჯგუფად იყოფა: ადამიანური სამართალი, ფართო გაგებით და ადამიანური სამართალი, ვიწრო გაგებით. ადამიანური სამართალი, ვიწრო გაგებით, შეიცავს მამის, ბატონის უფლებებს. ადამიანური სამართალი, ფართო გაგებით – ხალხის დონეზე დადგენილი სამართალია. ბუნებითი სამართლის კონცეფციის შემუშავებისას, გროციუსმა საერთაშორისო სამართლის საფუძვლები შექმნა, რომლებსაც ცალკეული სახელმწიფოები ერთმანეთთან ურთიერთობისას იყენებდნენ. გროციუსი მიუთითებდა იმ პირობებზე, რომ-ლებსაც უნდა აკმაყოფილებდეს სახელმწიფო, რათა ის მსოფლიო თანამეგობრობის თანასწორ-უფლებიან წევრად იქცეს. მისი აზრით, მნიშვნელობა არ აქვს სახელმწიფოს მოცულობას; მთავარია მხოლოდ მისი სტაბილურობა და უნარყ – ხელმოწერილი შეთანხმების ბოლომდე ერთგული დარჩეს. საერთაშორისო სამართლის განვითარება და საერთაშორისო ურთიერთობების დამყარება, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია ომისა და ზავის პრობლემასთან. გროციუსი მკვეთრად აკრიტიკებდა გავრცელებულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ომი მთლიან-ნად ეწინააღმდეგება სამართალს. მისი აზრით, ომის დროს დაუშვებელია ომის წესების უარყოფა. ომის დაწყებისა და მსვლელობისას, სავალდებულოა ისეთი საყოველთაო წესების დაცვა, როგორიცაა კეთილსინდისიერება და გულმოწყალება. გროციუსი, აგრეთვე გამოჰყოფდა 5 ე.წ. “შერეულ ომს”, რომელშიც შეჯერებულია კერძო ომისა და საჯარო ომის ელემენტები. ომი, როგორც ასეთი, არ ეწინააღმდეგება ბუნებით სამართალს; მას არც ღვთიური და ხალხის სამართალი კრძალავს. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ყველა ომი სამართლიანია. გროციუსი განასხვავებდა სამართლიან და უსამართლო ომებს. სამართლიანია ის ომი, რომელიც იცავს სახელმწიფოს ერთიანობასა და კერძო საკუთრების ხელშეუვალობას. უსამართლოა – დაპყრობითი ომი, რომლის მიზანია სხვისი ქონების დაუფლება და სხვა ხალხის დამონება. ასეთი ომი ეწინააღმდეგება ბუნებითი სამართლის მოთხოვნებს. გროციუსის აზრით, სახელმწიფო არის თავისუფალ ადამიანთა კავშირი, რომელიც დადებულია უფლებათა და საყოველთაო სარგებლის დაცვის მიზნით. სახელმწიფოს ეს ცნება სახელმწიფოს წარმოშობის სახელშეკრულებო კონცეფციას გამოხატავს. ადამიანთა ცხოვრების წინარე- სახელმწიფოებრივი ხანა, გროციუსის მიერ ხასიათდება, როგორც “ბუნებითი მდგომარეობა”, რომლის პირობებში არ არსებობდა კერძო საკუთრება; ადამიანებს შორის შესუსტდა სამართლიანობისა და ურთიერთსიყვარულის გრძნობა, რამაც შედეგად უთანასწორობის დამკვიდრება მოიტანა, შრომისა და მიღებული

შემოსავლების გაყოფისას. ასეთი პროცესის განვითარების შემდეგ გაჩნდა კერძო საკუთრება, რომლის წარმოშობას გროციუსი იმ წარმოსახვით შეთანხმებას უკავშირებდა, რომელიც, ქონების გაყოფის თაობაზე დადებული, სიტყვიერი თანხმობის ან ქონების მდუმარედ დაუფლების შედეგი იყო. გროციუსის განმარტებით, სოციალური არსით, სახელმწიფო არის უმრავლესობის შეთანხმება, უმცირესობის წინააღმდეგ;

3. აშშ-ს კონსტიტუცია, მისი ძირითადი პრინციპები და სტრუქტურა

1. უსაშველოდ მოქველებული „კონფედერაციის მუხლების“ გადასინჯვის აუცილებლობა იმით იყო ნაკარნახევი, რომ მკვეთრად გაუარესდა კონფედერაციის ეკონომიკური და პოლიტიკური პოზიციები, მათ შორის საერთაშორისო არენაზე.
2. ამ პროცესების გართულებას, კიდევ უფრო, ამძაფრებდა მთავრობის ფინანსური უძლურება, ვინაიდან შტატები უარს ამბობდნენ, სამხედრო ხარჯების და „თავდაცვის და საერთო კეთილდღეობისათვის“ გაღებული თანხების, ანაზღაურებაზე.
3. ომის დამთავრებამ და, 1783 წლის აპრილში, ყოფილ მეტროპოლიასთან პარიზის ზავის დადება, თვალნათლივ დაადასტურა, რომ ჩრდილო-ამერიკული შტატების კონფედერაციულმა კავშირმა ამოწურა საკუთარი შესაძლებლობანი და ის უნდა დაშლილიყო. გარდა ამისა, მკვეთრად გამწვავდა სოციალური წინააღმდეგობანი, რისი ნათელი დადასტურებაც იყო 1786-87 წლების სახალხო აჯანყება.
4. 1787 წლის 6 მაისს მიღებული იქნა გადაწყვეტილება სპეციალური დამფუძნებელი კრების – კონსტიტუციური კონვენტის მოწვევის შესახებ, რომლის მუშაობაში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ შტატების მიერ დანიშნულ დელეგატებს, მხოლოდ „კონფედერაციის მუხლებში“ ცვლილებების შეტანისა და მათი დახვეწის მიზნით.
5. თუმცა, მისი მუშაობის პერიოდში, ჩამოყალიბებული იქნა ახალი ფედერაციული სახელმწიფოს კონსტიტუცია.
6. კონვენტის მოწვევა არ იქნა ყველა შტატის მიერ მოწონებული – მის მუშაობაში, შტატების მიერ არჩეული 74 დელეგატიდან, მონაწილეობა მხოლოდ 55-მა მიიღო, რომელთა შორის სჭარბობდნენ ამერიკული რეგულაციის აღიარებული ლიდერები.
7. ყველა დელეგატი იყო აშშ-ს თეთრკანიანი მამაკაცი მოქალაქე, მდიდარი და განათლებული ადამიანი.
8. დელეგატები, პოლიტიკური მრწამსით, ორ ჯგუფად:
 - ა) ფედერალისტებად – ერთიანი ფედერალური სახელმწიფოს შექმნის მომხრეები, რომელსაც ექნებოდა ძლიერი ცენტრალური ხელისუფლება და
 - ბ) ანტიფედერალისტები – მათი მოწინააღმდეგე დემოკრატები. ამიტომ, ახალი სახელმწიფოს კონსტიტუცია მხოლოდ კომპრომისის შედეგი შეიძლება გამხდარიყო.

1787 წლის 17 სექტემბერს მოწონებული და 9 შტატის მიერ რატიფიცირებული აშშ-ის კონსტიტუცია, ძალაში შევიდა 1789 წლის 4 მარტს.

9. კონსტიტუცია მცირე მოცულობის დოკუმენტია, რომელიც შედგება პრეამბულისა და 7 მუხლისაგან, რომელთაგან მხოლოდ პირველი 4 მუხლი იყოფა კარებად.

10. კონსტიტუციის შექმნის მიზანი „აშშ-ის ხალხის მიერ“ გაცხადებული იყო მის პრეამბულაში. ისინი დაყვანილი იყო „სრულყოფილი კავშირის“ შექმნის, სამართლიანობის დადგენისა და მართლმსაჯულების გარანტირების, შინაგანი სიმშვიდის უზრუნველყოფისა და ერთობლივი თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცების, საერთო კეთილდღეობისადმი თანადგომის“ გაწევამდე.

11. კონსტიტუციის საფუძველში ჩაიდო, მის ტექსტში პირდაპირი გზით არ ჩამოყალიბებული, თუმცა ნაგულისხმევი პრინციპები: საპრეზიდენტო რესპუბლიკანიზმი, ფედერალიზმი (მოწყობა), ხელისუფლებათა დანაწილება, კონსტიტუციური სასამართლო კონტროლი.

12. კონსტიტუცია არ შეიცავდა პოლიტიკურ-სამართლებრივ პრინციპებს, რომლებიც მანამდე გამოთქმული იყო სხვა პოლიტიკურ დოკუმენტებში, კერძოდ, დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში (1776 წ.) და შტატების კონსტიტუციებში: ადამიანის ბუნებითი და განუსხვისებელი უფლებები, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია, ხალხის უფლება შეიარაღებულ აჯანყებაზე და სხვა.

13. ეს არ იყო შემთხვევითი გარემოება, არამედ განპირობებული იყო რთული პოლიტიკური და სოციალური ვითარებით.

14. კონსტიტუცია მოწოდებული იყო უზრუნველყო სოციალური მშვიდობა და წესრიგი, საიმედოდ დაეცვა თეთრკანიანი უმცირესობის ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები.

15. აშშ-ის კონსტიტუციის ფუძემდებლური პრინციპი გახდა არა სახალხო სუვერენიტეტი, არამედ ხელისუფლებათა დანაწილება და ურიერთშეჯერებისა და გაწონასწორების (ცპკკ ანდ ბალანცეს) მექანიზმი.

16. ხელისუფლებათა დანაწილების საპრეზიდენტო მოდელის შესაბამისად, სახელისუფლებო ფუნქციები და სახელისუფლებო ფუნქციათა საგნები მკვეთრად იყო განაწილებული ხელისუფლების სამი შტოს მიერ: საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო.

17. სწორედ ამ საკითხებს ეხებოდა აშშ-ის კონსტიტუციის პირველი სამი მუხლი.

18. I-ლი მუხლის პირველ განყოფილებაში ნათქვამი იყო, რომ „საკანონმდებლო უფლებამოსილებანი, აღნიშნულით დადგენილია, ეკუთვნოდა აშშ კონგრესს, რომელიც შედგებოდა სენატისა და წარმომადგენელთა პალატი-საგან“.

19. თუ წარმომადგენელთა პალატა იქმნებოდა იმ დეპუტატებისაგან, რომლებსაც, ორ წელიწადში ერთხელ, ირჩევდა ცალკეული შტატის ხალხი, სენატის ფორმირება

ხდებოდა ორსაფეხურიანი არჩევნების გზით, „თითოეული შტატიდან ორ-ორი სენატორის შემადგენლობით, რომლებსაც ადგილობრივი ლეგისლატურები 6 წლის ვადით ირჩევენ.

20. ისინი როტაციას ექვემდებარებოდნენ 1/3 რაოდენობით, ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ.

21. ამავე პირველი მუხლით, ჩამოყალიბდა სხვადასხვა საარჩევნო ცენტრები, რომელთა დაცვა მოეთხოვებოდა კონგრესის ორივე პალატის დეპუტატებს.

22. წარმომადგენელთა პალატის წევრი შეიძლება ყოფილიყო 25 წლის ასაკის აშშ-ის მოქალაქე, რომელიც 7 წლის განმავლობაში ცხოვრობდა იმ შტატში, სადაც იყრიდა კენჭს. ხოლო სენატორი შეიძლებოდა გამხდარიყო, 30 წლის ასაკს მიღწეული აშშ-ის მოქალაქე, რომელიც 9 წლის განმავლობაში ცხოვრობდა იმ შტატში, სადაც იყრიდა კენჭს.

23. კონსტიტუციის II მუხლის I კარის მიხედვით, აღმასრულებელი ხელისუფლება ეკუთვნოდა აშშ-ის პრეზიდენტს, რომელსაც, ვიცე-პრეზიდენტთან ერთად, 4 წლის ვადით, ირიბი არჩევნების გზით, ფარული კენჭისყრით ირჩევდა ამომრჩეველთა კოლეგია.

24. ამ კოლეგიის წევრებს თითოეული შტატი იმ წესის მიხედვით ნიშნავდა, რომელიც დადგენილი იყო მისი ლეგისლატურით.

25. აშშ-ის პრეზიდენტის თანამდებობაზე აირჩეოდა, 35 წლის ასაკს მიღწეული, დაბადებით აშშ-ის მოქალაქე, ან ის პირი, რომელიც აშშ-ის მოქალაქე იყო კონსტიტუციის მიღების მომენტისათვის და ამ ქვეყანაში ცხოვრობდა სულ მცირე 14 წლის განმავლობაში.

26. პრეზიდენტს ძალზედ ვრცელი უფლებამოსილებანი მიენიჭა, რის გამოც მას დემოკრატებმა „არჩევითი მონარქი“ უწოდეს. პრეზიდენტი იყო: არმიისა და ფლოტის მთავარსარდალი; ცალკეული შტატების პოლიციის მეთაური; მას ამნისტიის და შეწყალების უფლება მიენიჭა; მას „სენატის თანხმობით“, ხელშეკრულების დადების უფლება ჰქონდა, იმ პირობით, რომ ხელშეკრულებას მოიწონებდა სენატის შემადგენლობის 2/3; თანამდებობაზე ნიშნავდა ელჩებს, კონსულებსა და სხვა ოფიციალურ წარმომადგენლებს, უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს და აშშ-ის სხვა თანამდებობის პირებს. მას, საგანგებო მდგომარეობისას ან სხვა საჭიროებისას, შეეძლო კონგრესის ორივე ან ერთ-ერთი პალატის მოწვევა, კავშირის საქმეებზე ამომწურავი ინფორმაციის მიღება“ და სხვა.

27. აშშ-ის პრეზიდენტის ასეთი ძლიერი ერთპიროვნული ხელისუფლების შექმნის შესახებ კონვენტის გადაწყვეტილებაზე დიდი გავლენა იქონია იმ გარემოებამ, რომ პრეზიდენტობის ყველაზე რეალური კანდიდატი სწორედ ჯ. ვაშინგტონი იყო.

28. კონსტიტუცია ძალზე მცირე ადგილს უთმობდა სასამართლო სისტემის ორგანოთა შექმნისა და ფუნქციონირების საკითხებს. მათი დაწესების უფლება კონგრესს მიენიჭა, რომელიც უფლებამოსილი იქნებოდა შეექმნა ნებისმიერი

სასამართლო, რომელიც უზენაესი სასამართლოს ქვემდგომი ინსტანცია იქნებოდა (კარი 8, მუხლი 1; კარი I, მ. III). კონვენტში ეჭვი გამოითქვა საერთო ფედერალური სასამართლო ორგანოს შექმნის მიზანშეწონილობის თაობაზე. თუმცა, ეს ეჭვი მალევე გაიფანტა, როცა გაიხსენეს, თუ რამდენად არაქმედითი იყო კონფედერაცია, რომლის სისუსტე დიდად განაპირობა საერთო-სახელმწიფოებრივი სასამართლო ორგანოების არარსებობამ.

29. კონსტიტუციის III მუხლის 2 კარის ძალით, ფედერალური სასამართლო ხელისუფლება გავრცელდა 5 კატეგორიის საქმეებზე: 1) ყველა საქმე, რომელიც თვით აშშ-ის კონსტიტუციის, ფედერალური კანონებისა და საერთაშორისო ხელშეკრულებების საფუძველზე იყო აღმოცენებული; 2) ყველა საქმე, რომელიც ელჩებს, კონსულებს და სხვა ოფიციალურ წარმომადგენლებს ეხებოდა; 3) საადმირალოსა და საზღვაო იურისდიქციის საქმეები; 4) ყველა დავები, რომლის ერთ-ერთი მხარე აშშ-ში იქნებოდა; 5) ორ ან მეტ შტატს შორის აღმოცენებული დავის საქმეები, რომელთა შტატისა და სხვა შტატის მოქალაქეს შორის, სხვადასხვა შტატების მოქალაქეებს შორის, რომლებიც უფლებებს აცხადებენ სხვა შტატების მიერ დათმობილ მიწებზე.

30. ფედერალური სასამართლოს სპეციალურ კომპეტენციას, სპეციალურმა კანონმდებლობამ მიაკუთვნა საქმეები „სასამართლოს უპატივცემლობისა“ და ის საქმეები, რომლებიც დაკავშირებული იყო ფედერალური სასამართლოების მიერ, სხვადასხვა სასამართლო ბრძანებების გამოცემასთან, საკუთარი უფლებების რეალიზაციასთან და მათ მიერ ამ ბრძანების ნებისმიერი შტატის ქვემდგომი ინსტანციის სასამართლოში წარგზავნასთან (ბრძანება „ჰაბაეს ცორპუს“, ამერქალაგი ბრძანება „ინიუნცტიონ“, მავალბელი ბრძანება „მანდატუს“ და სხვა).

31. კონსტიტუციაში პირდაპირ არ იყო ნათქვამი მოსამარტეთა შეუცვლელობასა და დათხოვნის აკრძალვის შესახებ, თუმცა მითითებული იყო, რომ „ისინი მანამ იკავებდნენ თანამდებობას, ვიდრე მათი ქცევა უმწიკვლო იყო“.

32. განმტკიცებული იყო მოსამარტეთა მატერიალური გარანტიები, კერძოდ, მოსამარტლის უფლება საკუთარი სამსახურის ღირსეული ანაზღაურებით, რომლის მოცულობის შემცირება დაუშვებელი იყო, მისი სამსახურში ყოფნის მთელ პერიოდში.

33. ხელისუფალთა დანაწილების ამერიკული კონცეფცია – არა მხოლოდ ხელისუფლების სხვადასხვა შტოებს შორის, სახელისუფლებო ფუნქციებისა და კომპეტენციის საგანთა გამიჯვნა და მათი დამოუკიდებლობა, არამედ ამ კომპეტენციის უდავო და, უფრო მეტიც, ძირითადი ნაწილი „ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების“ სისტემა, შემაკავებელი კონტროლი და ხელისუფლებათა დაბალანსება იმ დროს, თუ საფრთხე შეექმნება მათ შორის ურთიერთგაწონასწორებასა და წარმოიქმნება სახიფათო დისბალანსი.

34. ნებისმიერ ნორმალურად მოქმედ სახელმწიფო მექანიზმში, ხელისუფლების ყველა შტო ერთმანეთთან თანამშრომლობს და ურთიერთზემოქმედებას ახდენს.

35. თუმცა, ასეთი ურთიერთზემოქმედება, ძალთა შორის თანასწორობის

შენარჩუნების შემთხვევაშიც კი, არ გამორიცხავს მათ შორის შინაგანი დაძაბულობის შემთხვევებს. სწორედ ამ დაძაბულობისა და დისბალანსის მოხსნას, ხელისუფლების ცალკეულ შტოებს შორის, უნდა ემსახურებოდეს „ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების“ სისტემა, რომლის დროს ხელისუფლების თითოეულ შტოს შესაძლებლობა ეძლევა წინააღმდეგობა გაუწიოს, მეორე სახელისუფლებო შტოს მხრიდან, უზურპატორული მისწრაფებების განხორციელებას.

36. ეს სისტემა სულაც არ ნიშნავდა, რომ რომელიმე შტო თვითნებურად ჩაერეოდა მეორის უფლებამოსილებაში, არამედ ახორციელებდა და უზრუნველყოფდა შტოების ურთიერთ საკონსტროლო ფუნქციებს და ამისათვის ანიჭებდა მათ გარკვეულ საშუალებებსა და ხერხებს, რომლებიც ორგანიზაციულ-პროცედურული და უფლებამოსილებითი ხასიათისა იყო.

37. აშშ-ის კონსტიტუციის მიხედვით, კონგრესის შემადგენელი რგოლი აშშ-ის პრეზიდენტია, რომელიც ვეტოს უფლების გამოყენებით, ზემოქმედებს კონგრესის მიერ მიღებულ კანონპროექტებზე.

38. საპრეზიდენტო ვეტო შეიძლება დაძლეული იქნას, თუ მოხდება იმავე კანონპროექტის განმეორებითი განხილვა და მის დამტკიცება წარმომადგენელთა პალატისა და სენატის წევრთა 2/3-ის მიერ.

39. აშშ-ის პრეზიდენტის შემაკავებელია სენატი, რომელიც ამ უფლებას ახორციელებს, „სახელმწიფო მეთაურისათვის“ „რჩევებისა და თანხმობის მიცემის“ მეშვეობით.

40. კონსტიტუციაში აღნიშნულა, რომ კონგრესი, სახელმწიფოს მეთაურთან ერთად, მონაწილეობს პრეზიდენტის მიერ საგარეო და საშინაო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი უფლებამოსილებების განხორციელების პროცესში, კერძოდ: საერთაშორისო ხელშეკრულებების დადებისას, სავალდებულო იყო, რომ მათი მოწონება-დამტკიცებაში მონაწილეობა მიეღო, სხდომაზე დამსწრე სენატორთა 2/3-ს მაინც.

41. იმის მიუხედავად, რომ პრეზიდენტი შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი იყო, მას არ შეეძლო ომის გამოცხადება, ვინაიდან ამ უფლებით მხოლოდ კონგრესი იყო აღჭურვილი. მხოლოდ კონგრესის სახელით და მისი მხრიდან არსებითი კონტროლის ქვეშ, პრეზიდენტს შეეძლო საგანგებო მდგომარეობის შემოღება ქვეყანაში და შეიარაღებული ძალების გამოყენება.

42. ფედერალური კონგრესი, აშშ-ის პრეზიდენტისა და უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეების მიმართ, მათი მხრიდან უხეში ამორალური საქციელის ჩადენის შემთხვევაში, ითხოვდა მათი თანამდებობიდან ვადამდე გადაყენებას, იმპიჩმენტის პროცედურის წესით. თავის მხრივ, უზენაესი სასამართლო ახორციელებს კონგრესის და აშშ-ის პრეზიდენტის შეკავებას, საკუთარი კონსტიტუციური კონტროლის უფლებების მეშვეობით, რადგან ამოწმებს ამ ორგანოების მიერ მიღებული აქტების კონსტიტუციასთან შესაბამისობის საკითხს.

43. 1787 წლის აშშ-ის კონსტიტუცია განამტკიცებდა აშშ-ის სახელმწიფო წყობილების ფედერაციულ ფორმას, იმის მიუხედავად, რომ კონსტიტუციის ტექსტში არ იყო გამოყენებული „ფედერაციის“ ცნება.

44. მის საფუძველში ჩაიდო დუალიზმის (ორგვარობა) პრინციპი, რომელიც განსაზღვრავდა კავშირის საგნობრივ კომპეტენციას და არა შტატებისათვის მიკუთვნებულ უფლებამოსილებათა სფეროს.

45. კონსტიტუციაში შეტანილი X შესწორება (1791) აზუსტებდა ფორმულას „შტატების ნარჩენი უფლების შესახებ“ და ადგენდა, რომ, აღნიშნული კონსტიტუციით, აშშ-ის „მიუნიჭებელი უფლება-მოსილებანი“ და ის ფუნქციები, რომელთა შესრულება არ ეკრძალებათ ცალკეულ შტატებს, შენარჩუნებული აქვთ ამ შტატებს ან მოლიანად ამერიკის ხალხს.

46. კონსტიტუცია განამტკიცებდა ნებისმიერი ტრადიციული სახელმწიფოსა და კონსტიტუციის აუცილებელ პირობას – ფედერალური სამართლის უზენაესობის (სუპრემაციის) პრინციპს, რომელიც აისახა კონსტიტუციის VI მუხლში; აშშ-ის კონსტიტუციაში ცვლილებებისა და დამატებების შესატანად საჭირო იყო შტატებში სპეციალური კონვენტების მოწვევა და მათი მოწონება ლეგისლაციურების ან შტატების კონვენტების სულ მცირე 3/4-ის მიერ.

47. ფილადელფიის კონვენტის მიერ დამტკიცებული, ფედერალური კონსტიტუცია მხოლოდ იმ შემთხვევაში შევიდოდა ძალაში, თუ მის რატიფიკაციას მოახდენდა 13-დან 9 შტატი მაინც.

48. კონსტიტუციის პროექტის მიმართ იყო გარკვეული შენიშვნებიც:

ა) მასში არ იყო გათვალისწინებული ის პრინციპი, რომლის მიხედვით ის ძალაუფლება, რომელიც კონსტიტუციას არ მიუნიჭებია აშშ-ის კონგრესისათვის, შტატებს უნდა შენარჩუნებოდათ;

ბ) კონსტიტუციაში არაფერი იყო ნათქვამი იმის შესახებ, რომ შტატებს უნარჩუნდებოდათ სუვერენიტეტი იმ ფარგლებში, რომელიც არ ჰქონდა მიკუთვნებული ფედერაციას;

გ) კონსტიტუცია არ შეიცავდა ცალკე კარს მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლებების შესახებ. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციაში მაინც იყო განმტკიცებული ზოგიერთი უფლებები და მათი დაცვის კონსტიტუციური გარანტიები: 1) ჰაბეას კორპუს-ს – ბრძანების გაცემის უფლება; 2) კანონის უკუქცევითი ძალის აკრძალვა; 3) სასამართლოს გარეშე, დენისა და დასჯის შესახებ, ბილის გაცემის უფლება; 4) ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს გარანტირება; 5) რაიმე სახის პრივილეგიების დაწესების აკრძალვა, თანამდებობაზე დანიშნის დროს; ვინაიდან აიკრძალა ყოველგვარი თავადაზნაურული ტიტული და წოდება; 6) კონსტიტუციაში მკაცრად განისაზღვრა ისეთი დანაშაულის დეფინიცია, როგორც იყო სახელმწიფოს დაღატი.

4. რეფორმაციის პერიოდის სამართლებრივი შეხედულებები

აღორძინების ეპოქაში, ფილოსოფიურ-სამართლებრივი აზრის განვითარება დიდად იყო დაკავშირებული რეფორმაციის დროინდელ მოღვაწეებთან. რეფორმაციის პერიოდში მოხდა შუა-საუკუნოვანი სქოლასტიკის ძირითადი დებულებების გადაფასება, რასაც, არსებითად, შეუწყო ხელი აღორძინებამ, ფრანგულად – რენესანსმა (რინაშიმენტომ – იტალიურად) და ევროპულმა რეფორმაციამ. ამ ორ მოძღვრებას შუასაუკუნოვანი სქოლასტიკის კრიტიკული შეფასებების ხერხები განასხვავებდა. თუმცა, მათში მკვეთრად გამოიხატება შუა საუკუნეების ფილოსოფიის, იდეოლოგიის, პოლიტიკური თეორიების კრიზისი; ორივე მიმდინარეობა ახალი დროის სამართლის ფილოსოფიის, თავისებურ საფუძვლად მიიჩნევა.

ა)მარტინ ლუთერი

რეფორმაციის ერთ-ერთ უდიდეს წარმომადგენლად მარტინ ლუთერი (1483-1546) მიიჩნევა. ეს გერმანელი რეფორმატორი პროტესტანტიზმის ფუძემდებელიც გახლდათ. თუმცა, ის სულაც არ იყო ფილოსოფოსი და მოაზროვნე, მიუხედავად იმისა, რომ მ. ლუთერის თხზულებათა სრული კრებული გერმანულ ენაზე 67, ხოლო ლათინურ ენაზე – 38 ტომად არის გამოცემული. ნაწარმოებთა უმრავლესობა ლუთერის ფილოსოფიურ-სამართლებრივ შეხედულებებს ადასტურებენ. ლუთერი იმპულსურ რელიგიურობას ავლენდა და მისი თეოლოგია ფი-ლოსოფიურ ელემენტებსა და იდეებს შეიცავდა.

ადამიანის – საზოგადოების წევრის – უფლებებსა და მოვალეობებს ლუთერი რელიგიურ-ზნობრივი თვალსაზრისით ასაბუთებდა და საკუთარი მოძღვრების მთავარ არსს მხოლოდ იმაში ხედავდა, რომ, ადამიანთა გადარჩენის ერთადერთ გზად, რწმენას მიიჩნევდა. პირადი რწმენა, მისი აზრით, აბსოლუტურად უპირისპირდება ავტორიტეტისადმი რწმენას. ლუთერის მიხედვით, ადამიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა არის, ღვთის წინაშე, მოვალეობების აღსრულება, რომელიც რეალიზებას ახდენს საზოგადოებაში. თუმცა, საზოგადოება არ გან-საზღვრავს ამ მოვალეობებს. საზოგადოებამ და სახელმწიფომ სამართლებრივი თავისუფლება უნდა მიაწოდოს ადამიანს ასეთი მოვალეობების რეალიზებისათვის. ადამიანი ხელისუფლებისგან უნდა ითხოვდეს ისეთი მოქმედების განხორციელების წმინდა და გადაუდებელი უფლების მინიჭებას, რომელიც მიმარ-თული იქნება, ღვთის წინაშე, ბრალის გამოსყიდვისაკენ. აქედან გამომდინარე, თავისუფლების შესახებ ლუთერისეული წარმოდგენა შეიძლება ასე განიმარტოს: უფლება, გწამდეს სინ-დისიერად – არის უფლება ცხოვრების ყოველგვარი წესის მიმართ, რომელიც რწმენით არის ნაკარნახევი და რწმენის შესაბამისად შეირჩევა.

მთლიანობაში, ლუთერის ფილოსოფიურ-სამართლებრივი კონცეფცია შეიძლება შემდეგი დებუ-ლებებით დახასიათდეს: 1. რწმენის თავისუფლება სინდისის შესაბამისად, არის უნივერსალური და ყველასათვის თანასწორი

უფლება; 2. სამართლებრივი დაცვა არამხოლოდ რწმენაზე, არამედ მის წინაპირობებზეც უნდა გავრცელდეს; 3. რწმენის თავისუფლება სიტყვის, ბეჭდითი სიტყვისა და შეკრებების თავისუფლებას გულისხმობს; 4. უფლების რეალიზება უნდა მოხდეს სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობით, თუ ადგილი ექნება სინდისის თავი-სუფლების შეზღუდვას; 5. სამართლებრივ უზრუნველყოფას მხოლოდ სულიერი სფერო იმსახურებს, დანარჩენი სფეროები კი ხელისუფლების გულმოწყალებით უნდა დაკმაყოფილდნენ.

ლუთერი მიიჩნევდა, რომ სხვა რამ, გარდა ღვთის სიტყვისა, საჭირო არ არის, რითაც ის რაციო-ნალიზმს უპირისპირდებოდა. ამ პრინციპმა ფილოსოფიისადმი ლუთერის დამოკიდებულება განაპირობა: სიტყვა და გონი, ფილოსოფია და თეოლოგია ერთმანეთში კი არ უნდა ავრიოთ, არამედ – მათი მკვეთრი გამიჯვნა უნდა მოხდეს. თუმცა, ლუთერი არასწორად მიიჩნევდა გერმანული საზოგადოების დემოკრატიზაციას და ხალხისაგან ხელისუფლებისადმი მორჩილებას მოითხოვდა. ის უარყოფითად აფასებდა რადიკალურ გამოსვლებსა და მონარქიის წინააღმდეგ შეურიგებელ ბრძოლას.

ბ) თომას მიუნცერი

ლუთერის იდეებისგან განსხვავებით, საგლეხო მოძრაობის ლიდერად თომას მიუნცერი (დაახლ. 1490-1525) გვევლინება, რომელმაც რეფორმატორული მოძრაობა, ყოველგვარი ექსპლუატაციის წინააღმდეგ მკვეთრად რადიკალურ ბრძოლად გადააქცია. მისი იდეალი სოციალური თანასწორობა იყო, რისი მიღწევა მთავართა და ეკლესიის ბატონობის აღმოფხვრით იქნებოდა შესაძლებელი. რევოლუციური ბრძოლის პიკია გერმანიის საგლეხო ომი (1524-1526).

აჯანყებული გლეხობის სოციალური და სამართლებრივი იდეები ე.წ. “12 მუხლსა” და “მუხ-ლობრივ წერილშია” ასახული. პირველი დოკუმენტი, შედარებით ზომიერი და კონკრეტული მოთხოვნებისაგან შედგებოდა. კერძოდ, მასში საუბარი იყო იმის შესახებ, რომ: ყველა სასუ-ლიერო ჩინოსანი უნდა აირჩეს სასოფლო თემის მიერ; სავალდებულოა ბატონ-ყმობის გაუქმება; შემცირდეს საგლეხო გადასახადებისა და მოსაკრებლის ოდენობა; სასამართლოსა და მართლ-მსაჯულების განხორციელებისას, აღმოიფხვრას თვითნებობა და უსამართლობა.

გაცილებით რადიკალურია ის მოთხოვნები, რომლებიც “მუხლობრივ წერილში” აისახა. ეს ნაშ-რომი მიუნცერის უახლოესმა გარემოცვამ დაწერა. ამ დოკუმენტის ავტორთა აზრით, შეუძ-ლებელია გლეხების მდგომარეობის მოთმენა. ყველა საგლეხო თემი უნდა გაერთიანდეს ე.წ. “ქრისტიანულ სამყაროსა და კავშირში”, რათა, ერთობლივი ძალებით, იარაღით ხელში შეებრძოლოს იმ უსამართლობას, რასაც, ჩვეულებრივ, უქმნიან ხალხს საერო და სასულიერო მთავრები. ამ გაერთიანებაში მთელი ქვეყნის გლეხობა უნდა შევიდეს, რაც სამართლიანი საზო-გადობრივი წყობის დამყარებას მოიტანს; ამ გაერთიანების მიზანია “საერთო სარგებ-ლიანობისადმი” სამსახურის

გაწევა. ვინაიდან “მუხლობრივი წერილი” ასეთი წყობის დამყარებას ხალხის მასებს უკავშირებდა, სავარაუდოდ, ახალი სოციალური წესრიგის შექმნის შემდეგ, სწორედ ხალხი მიიხნეოდა ხელისუფლების წყაროდ. მიუნცერი ამართლებდა შეიარაღებული აჯანყების გზით, არსებული საერო და სასულიერო მთავრების ხელისუფლების დამხობას. ფ-რო მეტიც, ის კანონიერ და აუცილებელ ქმედებად მიიხნევდა, ძალადობის გზით, საზოგადოებრივი წყობის შეცვლას. იარაღით ხელში, საჭიროა ახალი წყობის დაცვა, ვინაიდან მის წინააღმდეგ იბრძოლებენ ეგოისტური სოციალური ჯგუფები.

მიუნცერს არ გამოუთქვამს რაიმე მწიბრი კონცეფცია მმართველობის ფორმების, ან მმართველობის პრინციპების შესახებ. სავარაუდოდ, ის გახლდათ, იმ პერიოდში კარგად ცნობილი, თაბორიტული მოძრაობის მომხრე. მიუნცერი თეოლოგი (თუმცა, სავარაუდოდ, არც ათეიზმს უარყოფდა) იყო, ამიტომ საკუთარი იდეების დასაბუთებას ბიბლიის საფუძველზე ცდილობდა.

გ) ჟან ბოდენი

ჟან ბოდენმა დაასაბუთა სახელმწიფოს პრიორიტეტი ყველა სხვა სოციალური ინსტიტუტის, მათ შორის ეკლესიის მიმართ. ბოდენმა სუვერენიტეტის – სახელმწიფოს მთავარი თვისების ცნება შემოიღო. საკუთარ ნაშრომში “ექვსი წიგნი რესპუბლიკის შესახებ” (1578), ბოდენი აყალიბებდა იდეას იმ სუვერენული სახელმწიფოს შესახებ, რომელსაც შეუძლია დაიცვას ავტონომიური პირის უფლებები და მყარად დანერგოს მშვიდობიანი თანაცხოვრების პრინციპი, ქვეყნის შიგნით არსებულ განსხვავებულ სოციალურ-პოლიტიკურ ძალებს შორის. ბოდენი ამუშავებდა რა საკუთარ ფილოსოფიურ-სამართლებრივ კონცეფციას სახელმწიფოს და პოლიტიკური ძალაუფლების შესახებ, იზიარებდა არისტოტელეს მოსაზრებას, რომ სახელმწიფოს სა-ფუძველს ოჯახი წარმოადგენდა. ბოდენის აზრით, სახელმწიფო არის მრავალი მეურნეობისა და ოჯახის სამართლებრივი მმართველობა. ის იზიარებდა, საზოგადოებაში, ქონებრივი უთანასწორობის პრინციპს და ასეთ ვითარებას ბუნებრივ და აუცილებელ მოვლენად მიიხნევდა. ბოდენის პოლიტიკური იდეალი საერო სახელმწიფო იყო, რომელსაც შესწევს ძალა, უზრუნველყოს ყველას უფლება-თავისუფლებანი. მართლწესრიგის დამყარების საუკეთესო გზად, ბოდენი ძლიერ აბსოლუტურ მონარქიას მიიხნევდა, ვინაიდან მონარქი სამართლისა და სუვერენიტეტის ერთადერთი წყარო იყო. სუვერენული სახელმწიფოს ცნების ქვეშ, ბოდენის აზრით, უზენაესი და შეუზღუდავი სახელმწიფო ხელისუფლება იგულისხმებოდა, რომელიც შუა საუკუნეების საბატონო მონარქიებს უპირისპირდება, სადაც, ჩვეულებრივ მოვლენად დაქუცმაცებულობა, სოციალური უთანასწორობა, მეფეთა ხელისუფლების შეზღუდვა ითვლებოდა. სუვერენული სახელმწიფოს მთავარი ნიშნები არის: 1. უზენაესი ხელისუფლების სიმტკიცე და ურყევობა; 2. მისი შეუზღუდავობა და აბსოლუტიზმი; 3. ერთიანობა და განუყოფლობა. იმის მიხედვით, თუ ვინ

არის სუვერენიტეტის მატარებელი სუბიექტი, ბოდენი გამოყოფდა სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას: მონარქიას, არისტოკრატიასა და დემოკრატიას. ბოდენის შემოქმედებაში შეინიშნება “სახელმწიფოს გეოგრაფიული ტიპიზაცია”, ანუ სახელმწიფოს ტიპის განსაზღვრა გეოგრაფიულ-კლიმატური პირობების გათვალისწინებით. ბოდენი სუვერენიტეტის 5 განმასხვავებელ ნიშანს გამოყოფდა: 1. კანონების გამოცემა, რომ-ლებიც ყველა ქვეშევრდომისა და სახელმწიფოს სხვა უწყებისადმი იქნებოდა მიმართული; 2. ომისა და მშვიდობის საკითხთა გადაწყვეტა; 3. თანამდებობის პირთა დანიშვნა; 4. უზენაესი სასამართლოს სახით მოქმედება, საბოლოო ინსტანციის სასამართლოდ ქცევა; 5. შეწყალება. ზოგადსაგადასაზრებლო კანონების გამოცემა სუვერენიტეტის პირველი და აუცილებელი თვისება არის. სუვერენი გამოსცემს კანონებს, თუმცა არ ქმნის სამართალს. ბოდენი, ერთმანეთისაგან, მკვეთრად მიჯნავდა კანონსა და სამართალს და მათ განსხვავებულობას აღიქვამდა. “სამართალი საკუთარ თავში სამართლიანობას ატარებს, კანონი – ბრძანებას”. ხელისუფლების განხორციელების ხერხებიდან გამომდინარე, ბოდენი სახელმწიფოს სამ ნაირსახეობას გამო-ყოფდა: კანონიერი, სამამულო (სენიორალური), ტირანული. კანონიერი არის სახელმწიფო, სადაც ქვეშევრდომები ემორჩილებიან სუვერენის მიერ გამოცემულ კანონებს, ხოლო თვით სუვერენი – ბუნებით კანონებს და იცავს საკუთარი ქვეშევრდომების ბუნებით თავისუფლებასა და საკუთ-რების უფლებას. სენიორალურია სახელმწიფო, რომელშიც სუვერენი, იარაღით ხელში, იქცა ქონებისა და ხალხის მესაკუთრედ და მათზე ბატონობას ახორციელებს იმგვარად, როგორც არის მამის ხელისუფლება, ოჯახის წევრთა მიმართ. ტირანულ სახელმწიფოში სუვერენი გმობს ბუნებით კანონებს, თავისუფალ ადამიანებს ექცევა როგორც მონებს, ხოლო მათ ქონებას საკუთარი შეხედულებისამებრ განკარგავს.

5. აშშ-ს 1776 წლის 4 ივლისის „დამოუკიდებლობის დეკლარაცია“

1. ჩრდილოეთ ამერიკის ისტორიის საეტაპო მოვლენად იქცა, 1776 წლის მესამე კონტინენტური კონგრესი, რომელმაც ცხოვრებაში გაატარა ყველა წინმსწრები დეკლარაციული განცხადებები, ამერიკულ კოლონიებში დამოუკიდებლობის გამოცხადების შესახებ.
2. 1776 წლის 4 ივლისის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია არ იყო საკანონმდებლო აქტი. ის არც 1787 წლის აშშ-ის კონსტიტუციის, ოფიციალურად აღიარებულ, ნაწილად იქცა. თუმცა, ძნელია გადააფასო მისი მნიშვნელობა არა მხოლოდ ამერიკული კონსტიტუციის ლიბერალურ-დემოკრატიულ პრინციპების, არამედ, მთლიანად, მსოფლიო პოლიტიკურ-სამართლებრივი აზრის მიმართ.
3. შინაარსობლივად, დეკლარაცია, პირობითად, სამ ნაწილად შეიძლება დაიყოს.

4. I – შესავალი ნაწილი ეძღვნება ყველა იმ მიზეზების განმარტებას, რომლებმაც აიძულა ამერიკული კოლონიები გაეწყვიტათ კავშირი მეტროპოლიასთან და მათთვის „დამოუკიდებელი და თანასწორი ადგილი“ განესაზღვრა, მსოფლიოს სახელმწიფოთა შორის.
5. ეს მიზეზი, ბუნებით-სამართლებრივი იდეოლოგიის შესაბამისად, დასაბუთებულია „ბუნებითი კანონებით“, ყველა ადამიანის თანასწორობის შესახებ; ვინაიდან ყველა ადამიანი, დაბადებიდანვე, აღჭურვილია განუსხვისებელი უფლებებით, მათ შორის „სიცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერებისაკენ ლტოლვის“ უფლებით.
6. ამ დოკუმენტის პოლიტიკური დოქტრინის საფუძველში დევს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია, რომლის შესაბამისად, საკუთარი ბუნებითი უფლებების უზრუნველყოფის მიზნით, „ადამიანები ჰქმნიან მთავრობებს“, ხოლო ამ უფლებების გამანადგურებელი მთავრობები – ტირანულად ცხადდება.
7. ხალხს არა თუ შეუძლია, არამედ ევალება კიდევ ასეთი მთავრობის შეცვლა და ის უფლებამოსილი და ვალდებულია დააწვეოს მმართველობის ისეთი ფორმები, რომლებიც „ყველაზე უკეთ მიესადაგება ამ ხალხის უსაფრთხოების და კეთილდღეობის უზრუნველყოფას“.
8. ვირჯინიის შტატის უფლებათა დეკლარაციისგან განსხვავებით, დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, ბუნებითი უფლებების ჩამონათვალში, არაფერს ამბობს საკუთრების უფლების შესახებ. ეს არ იყო შემთხვევითი მოვლენა, ვინაიდან ამერიკული რევოლუციის ყველაზე დემოკრატიულ მოაზროვნეთა (თ. ჯეფერსონი და ბ. ფრანკლინი) შეხედულებით, რომლებიც ამერიკის მოსახლეობის ყველაზე „ქვედა“ ფენების ინტერესებს გამოხატავდნენ, კერძო საკუთრება – როგორც „ისტორიული განვითარების შედეგი“, არ ითვლებოდა ბუნებით უფლებად.
9. ეს კი გულისხმობდა სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების უფლების შეზღუდვას, ამერიკელებს შორის ქონებრივი უთანასწორობის უდიდეს გამწვავებას.
10. დამოუკიდებლობის დეკლარაციის მეორე ნაწილი ეძღვნება, ინგლისის მეფისა და პარლამენტის მხრიდან, „ძალადობისა და მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების“ გრძელი ჩამონათვლის აღწერას, რომლებიც, პატრიოტთა მტკიცებით, მიზნად ისახავდა, ქვეყანაში, „შეზღუდული დესპოტიზმის“ დამკვიდრებას.
11. მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების ჩამონათვალთა დიდი ნაწილი, ჰომერუსის კონცეფციის გაელენით, ეძღვნება ადგილობრივი

ლეგისლაციურების უფლებამოსილებათა დარღვევს უამრავ ფაქტს, რომელთა კანონები მიიღებოდა კოლონისტების ინტერესების და კეთილდღეობის უზრუნველყოფის მიზნით“, გუბერნატორების მხრიდან ამ კანონების ცხოვრებაში გატარებაზე უარის თქმას ან მხოლოდ იმ პირობით მათ აღიარებას, თუ კოლონიები უარს იტყოდნენ წარმომადგენლობის უფლებაზე; მშფოთვარე ლეგილაციურების უკანონო დათხოვნას, მათ მოწვევას უხერხულ, ძნელად მისადგომ ადგილებში და სხვა.

12. დეკლარაციაში მკვეთრად იყო გაკრიტიკებული მეტროპოლიის სასამართლო პოლიტიკაც, რომელიც აღიარებდა კოლონიური მართლმსაჯულების მხოლოდ მეფის ნებისგან განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას, მეფის მიერ განსაკუთრებული საგანგებო მიმართულების დაწესებას, საზოგადოების მხრიდან, მძიმე დანაშაულის ჩადენის დაუსჯელობას, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოზე უარის თქმას, ჰაბეას კორპუს-ის შესაბამისი პროცედურებისა და გარანტიების დაუცველობას.

13. დეკლარაცია მართლმსაჯულების ხარვეზებს იმ ჩინოვნიკების ხროვას უკავშირებდა, რომელიც სდევნიდა და ავიწროვებდა ხალხს. გარდა ამისა, კოლონიებში მართლმსაჯულების დარღვევა აიხსნებოდა, არასაომარ ვითარებაში, ადგილობრივი ლეგისლაციურების თანხმობის გარეშე, მშვიდობიან მოსახლეობაში ჯარების ჩაყენებით.

14. მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების ვრცელი ჩამონათვალი, დეკლარაციის მიხედვით, პირდაპირ ან ირიბად დაკავშირებული იყო მესაკუთრეთა ინტერესების დაცვის მთავარ ამოცანასთან, კოლონიების უფლებასთან თავისუფალ ეკონომიკურ განვითარებაზე, რაც უშუალოდ იყო განმტკიცებული მოთხოვნით – „არავითარი გადასახადი წარმომადგენლობის გარეშე“, ანუ ვაჭრობის თავისუფლება და, შესაბამისად, სამეწარმეო საქმიანობისათვის ხელისშეწყობა.

15. დეკლარაციის თავდაპირველ ვარიანტში თ. ჯეფერსონი, ინგლისის მეფისა და პარლამენტის მიერ ჩადენილ 8 დანაშაულის ჩამონათვალში, მკვეთრად ილაშქრებდა მონობის წინააღმდეგ. თუმცა, მოგვიანებით, ეს ბრალდება მოიხსნა, რადგან მის წინააღმდეგ გამოვიდნენ სამხრეთ კაროლინა და ჯორჯია.

16. დამოუკიდებლობის დეკლარაციის ბოლო – მესამე ნაწილში განცხადებულია, რომ „კეთილი ხალხის სახელითა და დავალებით“, რომლის წარმომადგენლებიც შეიკრიბნენ საერთო კონგრესზე და საზეიმოდ თქვეს, რომ: „შეერთებული კოლონიები უფლებრივადაც უნდა იყვნენ თავისუფალი და დამოუკიდებელი შტატები, რომ ისინი უნდა გათავისუფლდნენ ბრიტანული გვირგვინის მხრიდან, ყოველგვარი დამოკიდებულებისაგან და მათსა და ბრიტანულ სახელმწიფოს შორის ყოველგვარი პოლიტიკური კავშირი უნდა იქნას გაწყვეტილი“.

17. დამოუკიდებლობის დეკლარაციის ანალიზი იმაზე მოწმობს, რომ მის დებულებებში გარკვეული წინააღმდეგობები გვხვდება, რაც დაკავშირებული იყო, რადიკალურ და ზომიერ პოლიტიკურ ძალებს შორის, მკვეთრი დაპირისპირების არსებობასთან.

18. კერძოდ, იმ განცხადების მიუხედავად, რომ „ყველა ადამიანი დაბადებით თავისუფალია“, დეკლარაციამ არა თუ ხელუხლებელი დატოვა მონობის ინსტიტუტი, არამედ თანასწორობის პრინციპი მხოლოდ თეთრკანიან მამაკაცებზე – მესაკუთრეებზე გაავრცელა და ამ უფლებას (თანასწორობა) ჩამოაშორა ჩრდილოეთ ამერიკის ავტოქტონური მოსახლეობა – ინდიელები, რომლებიც, ფორმალურად, თავისუფლები იყვნენ.

19. მეტროპოლიის თვითნებობის მკვეთრი კრიტიკის მიუხედავად, ყურადღებას იქცევს დეკლარაციის ზოგიერთი დებულების გაწონასწორებული ხასიათი, რომელიც გამორიცხავდა შეურიგებელ მოწოდებას „ძმების“ – ინგლისელების წინააღმდეგ ძალადობრივი მოქმედებისაკენ.

20. მეტროპოლიასთან ურთიერთობის გაწვევტა იყო იძულებითი ნაბიჯი, რომელიც პატრიოტებმა გადადგეს, ინგლისელების მხრიდან სხვადასხვაგვარი ბოროტმოქმედების გრძელი ჯაჭვის გავლენით, ვინაიდან „კეთილგონიერება“ – დეკლარაციის აზრით, მოითხოვდა, რომ ძველი დროიდანვე დადგენილი მთავრობა არ იცვლებოდეს არაარსებითი მოწოდების გამო. დეკლარაციაში გაისმა, კოლონიებისათვის, ერთიანი სახელმწიფოებრიობის შექმნის იდეა. ეს იდეა განცხადებული იყო „13 შეერთებული კოლონიის“ სახელით, რომლებიც “თავისუფალ და დამოუკიდებელ შტატებად იქცნენ და რომლებმაც განცალკევებული და თანასწორი ადგილი უნდა დაიკაონ დედამიწის დერჟავათა შორის, რაც მათ ბუნების კანონებმაც მიანიჭა“ („ბუნებითი და ღვთიური კანონები“).

6. ჯონ ლოკის შეხედულება სახელმწიფოსა და სამართალზე

ლოკი მთლიანად იზიარებდა ბუნებითი სამართლის, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების, სახალხო სუვერენიტეტის, პიროვნების განუსხვისებელი უფლებებისა და თავისუფლებების, ხელისუფლებათა გამიჯვნისა და დაბალანსების, ტირანიის წინააღმდეგ აჯანყების კანონიერების იდეებს. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ლოკი მხოლოდ მდუმარედ აღიქვამდა ყველაფერ იმას, რაც მანამდე გამოითქვა სხვა იდეოლოგიების მიერ. ლოკმა, ნაწილობრივ, შეცვალა და განავრცო ეს იდეები და ისინი ერთიან მთლიან მოძღვრებად ჩამოაყალიბა – ადრეული ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის დოქტრინის სახით. როგორც იმ დროისათვის იყო დამახასიათებელი, ლოკმა საკუთარი მოძღვრება სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხის განხილვით დაიწყო. მისი 23 აზრით, სახელმწიფოს წარმოშობამდე, ადამიანები ბუნებრივ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. თუმცა, ამ ეტაპზე

სულაც არ იყო “ყველას ომი, ყველას წინააღმდეგ”. პირუკუ, ამ პერიოდში მოქმედებდა თანასწორობა, როცა “ყველა ხელისუფლება და ყოველი უფლება არის ურთიერთსანაცვლო და არავის აქვს სხვაზე მეტი უფლება”. იმისათვის, რომ ბუნებრივ მდგომარეობაში მოქმედი თანაცხოვრების ნორმები (კანონები) დაცული ყოფილიყო, ბუნებამ თითოეული ინდივიდი დააჯილდოვა შესაძლებლობით განესაჯათ კანონის დამრღვევი და შეეფარდათ მისთვის შესაბამისი სასჯელი. თუმცა, ბუნებრივ მდგომარეობაში ადგილი არ ჰქონდა ისეთ ორგანოებს, რომლებიც შესძლებდნენ, ადამიანებს შორის არსებული, დავის მიუკერძოებელ გადაწყვეტას, ბრალდებულთა შესაბამისს დასჯას, რათა ხელშეუხებელი ყოფილიყო ბუნებითი კანონი. ყოველივე ზემოთქმული უიმედობის განცდას ბადებდა და საზოგადოებაში დესტაბილიზაციას იწვევდა. ბუნებითი უფლებების, თანასწორობისა და თავისუფლების საიმედოდ დაცვის მიზნით, პიროვნებისა და კერძო საკუთრების ინტერესების ხელშეუხებლობის გამო, ადამიანები შეთანხმდნენ, რათა შეექმნათ პოლიტიკური საზოგადოება და დაეწესებინათ სახელმწიფო. ლოკი განსაკუთრებულ აქცენტს შეთანხმების აქტზე აკეთებდა. ლოკის აზრით, სახელმწიფო იმ ადამიანთა ერთობლიობა არის, რომლებიც ერთ მთლიანობაში გაერთიანდნენ, მათ მიერ დადგენილი საერთო კანონის ეგიდით, აგრეთვე სასამართლო ინსტანციის შექმნის მიზნით, რომელიც ადამიანებს შორის არსებულ კონფლიქტებს მოაწესრიგებდა და დამნაშავეთ დასჯიდა. იმისათვის, რომ მოხდეს თავისუფლების რეჟიმის დაცვა, პოლიტიკური თანაცხოვრების “მთავარი და დიადი მიზნის” რეალიზება, აუცილებლობად მიიჩნეოდა სახელმწიფოს საჯარო-სახელისუფლო უფლებამოსილებათა მკვეთრი გამოიჯვნა, სახელმწიფოს სხვადასხვა ორგანოებსა და თანამდებობის პირებს შორის. კანონის მიღების უფლებამოსილება (საკანონმდებლო ხელი- სუფლება) მთელი ერის წარმომადგენლობით ორგანოს – პარლამენტს ეკუთვნის. კანონების ცხოვრებაში გატარება-აღსრულება (აღმასრულებელი ხელისუფლება) მონარქისა და მისი მინისტრთა კაბინეტის (მთავრობის) კომპეტენციაში შედის. მათივე საქმეა უცხო სახელმწიფოებთან საერთაშორისო ურთიერთობების წარმოება (ე.წ. ფედერაციული ხელისუფლების განხორციელება). თუმცა, აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკურ 24 თეორიაში ლოკმა ჩამოაყალიბა გაცილებით მეტი, ვიდრე “მთავრობის ხელისუფლების გაწონასწორების” მარტივი იდეა (ამ თვალსაზრისით, მთავრობის ცნებაში იგულისხმება, ზოგადად, სახელმწიფო), რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ მისი ცალკეული ნაწილები – სახელმწიფო მექანიზმის შემადგენელი ელემენტები – მან სხვა-დასხვა ორგანოს კომპეტენციაში გადაანაწილა. იმისათვის, რომ არ მომხდარიყო, რომელიმე ორგანოს მხრიდან, მთელი სახელმწიფო ხელი-სუფლების უზურპაცია და ამ ხელისუფლების დესპოტური გზით განხორციელება, მან “სახელმწიფოს ცალკეული ნაწილის” კავშირისა და ურთიერთთანამშრომლობის (ურთიერთ-დამოკიდებულების) ზოგადი პრინციპები ჩამოაყალიბა. საჯარო-სახელისუფლო საქმიანობის შესაბამისი ტიპები ლოკმა იერარქიული წესით განალაგა. ქვეყანაში, სახელისუფლო იერარქიის პირველ საფეხურზე საკანონმდებლო საქმიანობა დადგა, როგორც

უზენაესი, თუმცა – არააბსოლუტური. დანარჩენი საჯარო ორგანოები უნდა ექვემდებარებოდნენ მას. არსებითად, “მმართველობის ნორმალური სტრუქტურა” ლოკს წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც, მთელი რიგი ოფიციალურად, ნორმატიულად განმტკიცებული, ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების სიტემა. ერთიანი სახელმწიფო ხელისუფლების დიფერენცირების, გადანაწილების პრინციპების, მისი ცალკეული ნაწილების კავშირისა და ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ წარმოდგენები საფუძვლად დაედო, XVIII-ში ჩამოყალიბებულ ბურჟუაზიული კონსტიტუციონალიზმის დოქტრინას, რომელიც განსაკუთრებით შ.-ლ. მონტესკიემ განავითარა. ლოკის მოძღვრებაში საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა სახელმწიფოს მმართველობის ფორმის შესახებ წარმოდგენას, რამაც არისტოტელეს დროიდან მოყოლებული, ევროპულ სამართლებრივ მოძღვრებებში ტრადიციული ხასიათი შეიძინა. თუმცა, ლოკი არც ერთ მმართველობის ფორმას ანიჭებდა უპირატესობას. ერთადერთი ფორმა, რომელიც მან კატეგორიულად უარყო, აბსოლუტურმონარქიული მოწყობა იყო. მისი პირადი სიმპათია იმ შეზღუდული მონარქიული მმართველობისკენ იხრებოდა, რომელიც ინგლისში 1688 წლის ე.წ. სახელოვანი (უსისხლო) რევოლუციის შედეგად დამკვიდრდა, კონსტიტუციური მონარქიის სახით. ლოკისათვის უფრო მნიშვნელოვანი იყო, რომ სახელმწიფოს ნებისმიერი ფორმა უნდა 25 გამომდინარეობდეს საზოგადოებრივი ხელშეკრულებისა და ადამიანთა ნებაყოფლობითი შეთანხმებიდან, რათა მას “მმართველობის სათანადო სტრუქტურა” ჰქონდეს; დაიცვას ინდივიდის ბუნებითი უფლებები და თავისუფლებები, იზრუნოს საყოველთაო კეთილდღეობაზე. ლოკმა კარგად იცოდა, რომ არ არსებობდა სახელმწიფოს ისეთი იდეალური ფორმა, რომელიც, ერთხელ და სამუდამოდ, ტირანიაში – იმ პოლიტიკურ წყობაში გადაზრდის საშიშროებისაგან იქნებოდა დაზღვეული, სადაც ადგილი აქვს “ხელისუფლების განხორციელებას სამართლის მიღმა”. როდესაც სახელმწიფო ორგანოები (საკანონმდებლო და აღმასრულებელი) ისეთ მოქმედებას იწყებენ, რომ იგნორირებულია სამართალი და საერთო შეთანხმება, აგრეთვე სახელმწიფოს მიერ, სათანადო წესით მიღებული კანონები, ადგილი აქვს ქვეყნის ნორმალური მართვის დეზორგანიზებას, საკუთრების უფლების დარღვევას და თვით ხალხის დამონება-გადაგვარებას. იმ მმართველობის მიმართ, რომელიც საკუთარი ხალხის წინააღმდეგ იყენებს დესპოტურ ხელისუფლებას, ხალხს ერთადერთი შესაძლებლობა რჩება – “შესთხოვოს შემოქმედს დახმარებისათვის და გამოიყენოს ძალა უსამართლო და უკანონო ძალის წინააღმდეგ”. ამრიგად, ლოკის აზრით, ხალხის სუვერენიტეტი, საბოლოო ჯამში, უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ხალხის მიერ შექმნილი, სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. თუ ხალხის უმრავლესობა გადაწყვეტს, რომ ბოლო უნდა მოელოს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების დამრღვევი მმართველობის თავხედობას, შეიარაღებული სახალხო აჯანყება ხელისუფლების დამხობის მიზნით, რათა სახელმწიფო დაბრუნდეს თავისუფლების, კანონის, საყოველთაო კეთილდღეობისაკენ მოძრაობის გზაზე, – სავსებით ლეგიტიმური ქმედებაა. ხალხის შეიარაღებულ აჯანყებაზე უფლების თეზისი – არ არის ლოკის დოქტრინის შემთხვევითი

ნაწილი. ეს მისი ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეის მნიშვნელოვანი დებულებაა, რითაც ის, პოსტფაქტუმ, 1688 წლის სახელმწიფო გადატრიალების გამართლებას შეეცადა, რასაც ინგლისში მმართველობის ფორმის შეცვლა მოჰყვა.

7. ბრაჰმანიზმის სამართლებრივი იდეოლოგია

ბრაჰმანიზმის ფილოსოფიურ-სამართლებრივი იდეები ასახულია ვედებში – უძველესი წმინდა წიგნები და უპანიშადებში (მასწავლებლის ირგვლივ ჯდომა) – ბრაჰმანიზმის მოძღვრების კონ-კრეტიზაციაში. ვედურ ტრაქტატებს მიეკუთვნება ეთიკური ტრაქტატები – სუტრები (ძაფი) და შასტრები (სამეცნიერო და პოლიტიკური ტრაქტატები). შასტრებს შორის ყველაზე ცნობილია მანუს კანონები (სამეცნიერო ბრუნვაში 1794 წლიდან შემოვიდა). ადამიანთა ქცევის ნორმატიული რეგულირების ბრაჰმანისტული კონცეფცია ეფუძნებოდა ფილოსოფიურ-რელიგიურ მითებს. ძვე-ლი ინდოელების წარმოდგენით, სამართალი იყო ზნეობის, რელიგიისა და რიტუალების სინთეზი, რაც მკაცრი სამართლებრივი დოქტრინის არსებობაზე მეტყველებდა. სახელმწიფო ხელი-სუფლების ანალიზი უფრო მაღალ დონეზე ხდებოდა, კერძოდ: 1. გადაიდგა ნაბიჯი სახელმწი-ფოს მოდელის შექმნის მიზნით, რაშიც მისი ელემენტების გამოყენება იყო მიზანშეწონილი; 2. ინდოელებმა შექმნეს იდეალური მმართველის სახე; 3. ჩანასახის სახით, შეიმუშავეს სახელ-მწიფოს ფუნქციები. ძველ ინდოეთში ბრაჰმანიზმის ფილოსოფიურ-სამართლებრივი აზროვნების პირველადი ფორ-მების გენეზისი დაკავშირებულია სულთა გადასახლების – რეინკარნაციის პრინციპთან. ამის საფუძველზე ჩამოყალიბდა სანსარების (ცხოვრებისეული ჩარხი, უსასრულო ცვლილებების ჯაჭვი) და კარმების (მიზღვის კანონის) დოქტრინები. ამ დოქტრინების თანახმად, ადამიანი საკუთარი თავის მსაჯული უნდა იყოს. ის თვითონ არის საკუთარი ბედის მიზეზი და თვითონვე განსაზღვრავს საკუთარ მომავალს. მანუს კანონები ამბობენ: ამ სამყაროში ყველა საქმე განგე-ბასა და ადამიანის ძალისხმევაზეა დამოკიდებული; თუმცა, განგების გზები შეუცნობელია, ხო-ლო ადამიანის საქმეების შეცნობა დიდ ძალისხმევას ითხოვს. ვედები საუბრობენ საზოგადოების ოთხ ვარნად (კასტად) დაყოფის შესახებ, რომლებიც შექმნეს პურუშას ღმერთებმა (მსოფლიოს სულისა და სხეულის ღვთაებებმა). მსოფლიო კანონი (რტა – რიტა) განსაზღვრავს საზოგადოების კონსტიტუციას (აგებულობას), სხვადასხვა ვარნის (კასტის) როლსა და მდგომარეობას, ანუ ამ ვარნების წევრთა უფლებებსა და მოვალეობებს. მონები ვარნებში არ შედიოდნენ. თითოეულ ვარნას ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი მიეკუთვნებოდა. ვარნისადმი კუთვნილება რელიგიურ-ეთიკური პრინციპით არის განპირობებული და გააჩნია საკუთარი დჰარმა (გზა, სიტყვის ფართო გაგებით, რიტუალური, ზნეობრივი და სამართლებრივი ვალდებულების ერთობლიობა, ქცევის წესი). “ბრაჰმანის დაბადება არის დჰარმის საუკეთესო განხორციელება, ვინაიდან ბრაჰმანი იბადება, რათა დაიცვას დჰარმის საგანძური. მას უკავია უზენაესი ადგილი დედამიწაზე, როგორც ყველა

არსების მბრძანებელს”. დჰარმის, სანსარის და კარმის ცნებებთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული დანდანიტის (ჯოხით დასჯა) ცნება. მანუს კანონები ამტკიცებენ, რომ სასჯელი – ღვთაება-მბრძანებლის ვაჟიშვილია და იცავს ყველა მის ქმნილებას. სახელმწიფო იძულება, როგორც ღმერთების მიერ გამოყენებული დამსჯელი ძალის გაგრძელება, იყო დჰარმის უზრუნველყოფის საშუალება. დასჯის იდეა იყო სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიული დასაბუთების ძირითადი პრინციპი: მას იმდენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რომ სახელმწიფოს მმართველობის შესახებ მეცნიერებას, სასჯელის შესახებ მეცნიერებად მიიჩნევდნენ. ბრაჰმანიზმის ეთიკურ-ფილოსოფიურ დოქტრინაში (მანუს კანონებში) ასახულია სახელმწიფოს თავისებური მოდელი, მისი ძირითადი ელემენტების გამოყოფით: მეფე, მინისტრები, სასოფლო თემი (ქვეყანა), გამაგრებული ქალაქები, ხაზინა, ჯარი და მოკავშირეები – რაც, მსოფლიო ისტორიაში, სახელმწიფოს, განზოგადებული სახით, შექმნის პირველი მცდელობაა. ბრაჰმანიტული დოქტრინა მთავარ ყურადღებას უთმობდა მონარქის პიროვნებასა და მის მოვალეობებს. რაჯა აუცილებლად ქშატრიების ვარნის წევრი უნდა ყოფილიყო. მეფე, ბრაჰმანების აზრით, უნდა იყოს სამართლიანი მსაჯული და მართალი მბრძანებელი, რომელიც წინდახედულად იქცევა, ეწევა ქველმოქმედებას, კმარობს სიამოვნებასა და ზომიერ სიმდიდრეს, რაც მხოლოდ სასჯელის მეშვეობით შეიძლება გაორმაგდეს. თუმცა, სასჯელი – დიდი ძალაა, რომელმაც შეიძლება დაღუპოს გამოუცდელი ადამიანი და უგერგილო მეფე, რომელიც თავს შეიკავებს საკუთარი მოვალეობების შესრულებაზე. მმართველი განათ-ლებული ადამიანი უნდა იყოს. მის მინისტრებსაც მოეთხოვებათ განათლება. მინისტრები ყოველ-დღიურად ეთათბირებიან მეფესა და მეცნიერ-ბრაჰმანებს.

8. იმანუელ კანტისამართლისა და ზნეობის შესახებ

ა) აპრიორული შემეცნება

ლიბერალიზმის იდეოლოგიის (საზოგადოების ახალი ფენების – ბურჟუაზიისა და პროგ-რესულად მოაზროვნე წარჩინებულთა) შემუშავება პირველად კიონიგსბერგის უნივერსიტეტის პროფესორმა იმანუელ კანტმა (1724-1804) დაიწყო. სახელმწიფოსა და სამართლებრივი სა-კითხების შემუშავებას იგი, უშუალოდ, ცხოვრების ბოლო ათწლეულში შეუდგა, როდესაც ერთ-მანეთის მიყოლებით (1793, 1795 და 1797 წლებში), შექმნა ნაშრომები – სტატია “ანდაზის შესახებ – შესაძლოა, ეს ზუსტიც არის თეორიისათვის, მაგრამ არ გამოდგება პრაქტიკაში”, ტრაქტატი “საუკუნო მშვიდობისათვის” და ფუნდამენტური ქმნილება – “ზნეობის მეტაფიზიკა”. სწორედ აღნიშნულ ნაშრომში მოხდა სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემატიკის განზოგადება. კანტის მოძღვრების საფუძველში ცოდნის სახეების – ემპირიული (ცდების) და აპრიორული (ლათ., ა პრიორი – წინამდებარედან გამომდინარე ცოდნა, რომელიც წინ უსწრებს ცდებს) – მეთოდოლოგიების ურთიერთდაპირისპირება დევს. სამყაროს შეცნობა

ცდებით (გრძნობის ორგანოთა მეშვეობით), ემპირიული შეცნობით იწყება, რომელიც ცოდნას იძლევა მხოლოდ მოვლენის გარეგნული მხარის შესახებ – ფერი, ფორმა, წონა... ხოლო, არსის გაგება მხოლოდ გონს შეუძლია. შემეცნების ეს სახე – შემეცნება გონების მეშვეობით, კანტმა “აპრიორულ შემეცნებად” შერაცხა. პრაქტიკული ფილოსოფია (ადამიანის ქცევის სფერო) ორი ელემენტისგან – ეთიკისა და სამართლის შესახებ მოძღვრებისგან შედგება. მათი ანალიზის დროს წამყვანი ადგილი აპრიორული შემეცნების მეთოდს უჭირავს. თუ ბუნების შემეცნების (საბუნების-მეტყველო მეცნიერებანი) დროს წამყვანი ადგილი ემპირიულ მეთოდს (გამოცდილება) უჭირავს, ეთიკის კანონები არ შეიძლება ადამიანთა ურთიერთობების სფეროდან გამოიდევნონ. ემპირიული მეთოდის გამოყენებით, ზნეობისა და სამართლის შესახებ სამეცნიერო თეორიის შექმნა შეუძლებელი არის. იმ საკითხთან დაკავშირებით, თუ როგორია სამართლიანობის საყოველთაო კრიტერიუმი, იურისტები ჯერ კიდევ ვერ გარკვეულან, მითუმეტეს, თუ ისინი საკუთარ მსჯელობაში არ დაეყრდნობიან გონებას და მხოლოდ ცდებით იხელმძღვანელებენ. ფილოსოფიის ამოცანაც იმაში მდგომარეობს, რომ, გონებიდან გამომდინარე, განვსაზღვროთ ქცევის საყოველთაო წესები. მხოლოდ ამ გზით არის შესაძლებელი ეთიკისა და სამართლის თეორიის მეცნიერებად ქცევა.

ბ) ზნეობის კანონი

თავისებურად ახსნა კანტმა ადამიანის გონიერი ბუნება. გონი, როგორც ადამიანის განმასხვა-გებელი თვისება, მთლიანად ვითარდება არა ინდივიდსა, არამედ ადამიანთა მოდგმაში – ერთმა-ნეთის მონაცვლე თაობებში. ამიტომ განათლება მსოფლიო თეორიული პროცესია, სადაც ადა-მიანს (კულტურისა და პროგრესის მეშვეობით) ბუნებისგან დამოკიდებულების დაძლევა და თავისუფლების მოპოვება შეუძლია. აქედან – კანტის დასკვნა: გონიერი – კულტურის მზარდი შედეგი და არა არსებული პრაქტიკის განზოგადება არის. კანტის ამ დოქტრინამ უდიდესი როლი შეასრულა სოციალური კანონების შემეცნების საქმეში. თავისუფლების კანონებს, ბუნების კანონებისაგან განსხვავებით, ზნეობრივი კანონები ეწოდება. ვინაიდან ეს კანონები მხოლოდ გარეგნულ ქცევებს და მათ კანონშესაბამისობას ეხება, ამიტომ მათ აგრეთვე იურიდიული კანონები ეწოდებათ; ხოლო, თუ მათ მიერ გამოთქმულია მოთხოვნა, რომ ისინი (კანონები) ქცევის საფუძვლის გამომხატველი იყოს, მაშინ მათ ეთიკური წესები ეწოდებათ. ამავე დროს, იური-დიულ კანონებს ლეგალურიც ეწოდებათ და მათვის შესაბამისია – ლეგალურობა, ხოლო კანონთა მეორე სახისათვის დამახასიათებელია მორალურობა. კანტის რაციონალიზმის თავისებურება შემდეგში მდგომარეობს: მიუხედავად იმისა, რომ ზნეობ-რიობის მატარებლები ყველა ადამიანები (რუსოს აზრით) არიან, ყველა ზნეობრივი და სამართ-ლებრივი კანონის წყარო არის პრაქტიკული გონი, ანუ ადამიანის თავისუფალი ნება. ზნეობრივ პიროვნებად გახდომა ადამიანს მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეუძლია, თუ ის, კაცობრიობის წინაშე, საკუთარი პასუხისმგებლობის

შეცნობის დონემდე ამაღლდება. ხოლო, ვინაიდან ყველა ადამიანი თანასწორია, თითოეულ მათგანს აბსოლუტური ზნეობრივი ფასეულობა გააჩნია. სწორედ ამგვარად, კანტის ეთიკა ზოგადსაგალობლო, ინდივიდის ზნეობრივ პასუხისმგებლობას ამკვიდრებდა, მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების მიმართ. ამ პრინციპებზე დაყრდნობით, კანტმა ზნეობრივი კანონის ცნება ჩამოაყალიბა. ზნეობრივად მყარი პიროვნება ხელმძღვანელობს არა ჰიპოთეტური (პირობითი) წესებით, არამედ მან უნდა იხელმძღვანელოს კატეგორიული (უპირობო) იმპერატივის მოთხოვნით, რომელიც არ შეიცავს მითითებას, თუ როგორ უნდა იქცეოდეს ადა-მიანი კონკრეტულ შემთხვევაში და, მაშასადამე, არის ფორმალური წესები. კატეგორიული (უპი-რობო) იმპერატივი მხოლოდ “კაცობრიობის წინაშე ვალდებულების ზოგად იდეას” შეიცავს და ადამიანს შესაძლებლობას უტოვებს, გადაწყვიტოს საკითხი, თუ მისი რომელი ქცევა შეესაბამება ზნეობრივ კანონს. კანტმა კატეგორიულ (უპირობო) იმპერატივს ზნეობრივი თავისუფლების კანონი უწოდა და მოიყვანა მისი ფორმულები.

გ) სამართლის თეორია

კანტის სამართლის თეორია მჭიდროდ არის დაკავშირებული ეთიკასთან. ეს იმით აიხსნება, რომ სამართალსა და ეთიკას ერთი წყარო – ადამიანის პრაქტიკული გონი და ერთი მიზანი – საყოველთაო თავისუფლება გააჩნია ადგენს. სამართალი ზნეობისგან იმით განსხვავდება, რომ ის, იძულების გზით ქცევის წესების შესრულებას. თუ ზნეობა შინაგან ზრახვებს ეფუძნება და აქ არ არის სავალდებულო კოდექსები, სამართალი იძულებას ეფუძნება. აქ მოქმედებს საჯარო კანონმდებლობა. ზნეობისა და სამართლის ურთიერთობებიდან გამომდინარე, კანტი კანონს ზნეობრიობის პირველ საფეხურად (მინიმუმში) მიიჩნევდა. თუ დადგენილი სამართალი ზნეობრივ კანონებს შეესაბამება, მაშინ საზოგადოებაში ისეთი ჩარჩოებია შექმნილი, როდესაც ერთის თავისუფალი ნების გამოვლინება, არ ეწინააღმდეგება სხვათა თავისუფლებას. მსგავსი ურთი-ერთობები არ არის ბოლომდე ზნეობრივი, ვინაიდან ხალხი ამ ურთიერთობებში არა ვალდებულებით, არამედ დასჯის შიშით დადგენილი სარგებლით ხელმძღვანელობს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამართალი გარეგნულად უზრუნველყოფს ცივილიზებულ ურთიერთობებს, თუმცა ადამიანებს ამ დროს შეუძლიათ ერთმანეთის მიმართ ანტიპათიაც გააჩნდეთ. იმ საზოგადოებაში, სადაც “მხოლოდ სამართალი – ზნეობის გარეშე ბატონობს, სრული ანტაგონიზმია შენარჩუნებული”. სამართალი არის იმ პირობათა ერთობლიობა, რომელთა დროს, ერთი პირის თვით-ნებობა მეორე პირის თვითნებობას შეესაბამება, თავისუფლების საყოველთაო კანონის თვალ-საზრისით. ასეთ პირობებს კანტი მიაკუთვნებდა იძულებითი კანონების არსებობას, კერძო საკუთრებისა და პირადი უფლებების გარანტიას, კანონის წინაშე თანასწორობას, დავების სასამართლო წესით გადაწყვეტას. კანტი სამართალს ბუნებით (თანდაყოლილ) და პოზიტიურ სამართლად ჰყოფდა. პოზიტიური სამართალი კერძო პირებს, სახელმწიფო (საჯარო) და კოსმო-პოლიტიურ სამართალს

(ყველა სახელმწიფოთა შორის დადებული ხელშეკრულება, სამუდამო მშვიდობის შესახებ) ეხება. ბუნებითი სამართლის განმარტებისას, კანტი აღიარებდა ჰიპოთეტურ ბუნებრივ მდგომარეობას (რუსოს აზრი), სადაც უარყოფილია ობიექტური სამართალი. ადამიანს ამ მდგომარეობაში მხოლოდ ბუნებითი უფლებები გააჩნდა – ზნეობრივი არჩევანის თავი-სუფლება. მისგან გამომდინარეობს ადამიანის განუსხვისებელი მორალური თვისებები: თანასწორობა, საკუთარი აზრის გაზიარების შესაძლებლობა. თუმცა, ადამიანი სუბიექტურ ბუნებით უფლებებსაც იძენს, მათ შორის კერძო საკუთრების უფლებას. თუმცა, ეს უფლებები არაფრით არის უზრუნველყოფილი, გარდა მფლობელის ფიზიკური ძალისა. და ეს უფლებები წინასწარ არის დადგენილი. კანტმა ამ სუბიექტურ ბუნებით უფლებებს, გაბატონებული ტრადიციის საპირისპიროდ, კერძო სამართალი უწოდა, რომელიც, მისი აზრით, გარანტიასა და იურიდიულ ძალას სახელმწიფოში იძენს, მხოლოდ საჯარო კანონების შექმნის შემდეგ. სახელმწიფოს წარმოშობის საფუძველში აპრიორული მიდგომის პრინციპი დევს, რომელსაც სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენების ახსნისათვის იყენებენ. თავდაპირველი ხელშეკრულება, კანტის აზრით, მხოლოდ გონების იდეა არის. თუმცა, გონებას პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს – ის ავალებს კანონმდებელს ისე გამოსცეს კანონები, რომ ეს კანონები ხალხის გაერთიანებული ნებიდან გამომდინარეობდნენ. ეს სამართლიანიც იქნება. ამრიგად, ხელშეკრულების იდეა, ერთი მხრივ, რეგულაციურ პრინციპს ასრულებს, მეორე მხრივ – ეს არის სამართლისა და უსამართლობის საზომი. “სახელმწიფო არის პირების სიმრავლის გაერთიანება, სამართლებრივი კანონების ქვეშ”. მისი უმნიშვნელოვანესი ნიშანია – კანონის უზენაესობა (თანაც, ეს არის არა რეალური, არამედ იდეალური – სასურველი სახელმწიფო). სახელმწიფოს მიზანია – მყარი მართლწესრიგის გარანტირება, რომლის შექმნა საზოგადოებრივი ხელშეკრულებისა და ხალხის სუვერენიტეტის პირობებში არის შესაძლებელი. სახალხო სუვერენიტეტი, კანტის აზრით, არის არა “სახალხო მმართველობა” (რუსოს აზრი), არამედ ხალხის წარმომადგენლობა პარლამენტში და იმ უფლებით აღჭურვა, რომელიც დეპუტატებს შესაძლებლობას მისცემს უარი უთხრან მთავრობას, ყველა მიუღებელ მოთხოვნაზე. სახელმწიფოს მთავარი მიზანია – ინდივიდუალური თავისუფლების სამართლებრივი უზრუნველყოფა. თუმცა, ეს უზრუნველყოფა არ ეხება ხალხის ბედნიერებაზე ზრუნვას. ამ პოზიციიდან გამომდინარე, კანტი სამ მთავარ ორგანოს გამოჰყოფდა: პარლამენტს (გამოსცემს კანონებს), მთავრობას (აღასრულებს კანონებს) და სასამართლოს (იცავს კანონებს). კანტის სახელმწიფო-სამართლებრივი იდეალი ხელისუფლებათა დაყოფა და სუბ-ორდინაცია იყო. ამავე პრინციპიდან გამომდინარე, კანტი სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის ფორმების დიფერენცირებასაც ახდენდა: რესპუბლიკა (არის ხელისუფლებათა დაყოფა) და დესპოტია (არ არის ხელისუფლებათა დაყოფა). კანტი ყურადღებას არ აქცევდა სახელმწიფოს ფორმების კლასიფიკაციას: მონარქიად, არისტოკრატიად, დემოკრატიად, ვინაიდან, მისი აზრით, ეს არის კანონის ასოს და მისი სახელმწიფო წყობილების სულის გამოხატულება. კანტის კონცეფციის მიხედვით, მონარქია გადაიქცევა

რესპუბლიკად, თუ მოხდება ხელისუფლებათა დაყოფა, ხოლო დესპოტია დამკვიდრდება – თუ არ იქნება ხელისუფლებათა გამიჯვნა. ხელისუფლების გადაცემის ხერხებია – პერმანენტული რეფორმები. კაცობრიობის განვითარების მომავალი კანტონმა სამართლებრივი რესპუბლიკის მსოფლიო კონფედერაციის შექმნას დაუკავშირა: საერთა-შორისო სამართალი თავისუფალ სახელმწიფოთა ფედერალისმს უნდა ეფუძნებოდეს. საერთა-შორისო სამართლის შესახებ მოძღვრებაში მან საუკუნო მშვიდობის პროექტის იდეა წამოაყენა: საერთაშორისო მართლწესრიგი, ომების გარეშე, ადამიანების თანასწორობისა და ერთმანეთის საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპებს უნდა ეფუძნებოდეს. კანტის მოძღვრება სახელმწიფოსა და სამართალზე – პირველი პოლიტიკური დოქტრინაა, რომელიც დაკავშირებული იყო საფრანგეთის რევოლუციის შედეგებთან და, შესაბამისად, – მისი გამართლების გერმანული ვარიანტი.

9. მონტესკიეს შეხედულება სამართალსა და კანონებზე

ამა თუ იმ თვალსაზრისით, კანონზომიერი (ანუ კანონი, შესაბამისი ურთიერთობის წესი), მონტესკიეს აზრით, გონიერსა და აუცილებელს ნიშნავს, რაც, თავის მხრივ, შემთხვევითობას, თვითნებობასა და ფატალურობას (ბრმა სვე-ბედს) უპირისპირდება. მონტესკიეს აზრით, სწორედ კანონი გამოხატავს განსაზღვრულობის, განპირობებულობის და განმსჭვალულობის მომენტს, ამა თუ იმ ურთიერთობაში; გონიერ საწყისს, ანუ გონიერულობისა და აუცილებლობის არსებობას აღნიშნულ ურთიერთობაში. კანონის საერთო ცნებით მოცულია ყველა კანონი – უცვლელი, ფიზიკურ სამყაროში მოქმედი და ცვალებადი – ანუ გონიერი არსებების სამყაროში მოქმედი კანონები. ადამიანი, დანარჩენი ფიზიკური არსებების მსგავსად, უცვლელი ბუნებითი კანონებით იმართება, თუმცა – როგორც გონიერი არსება, რომელიც საკუთარი განზრახვით მოქმედებს (გონების გარდაუდებული შეზღუდულობის, შეცდომაში შესვლის უნარის, ვნებების გავლენის ქვეშ ყოფნის გამო), მუდმივად არღვევს როგორც ბუნების ამ მუდმივ კანონებს, ისე ცვალებად ადამიანურ კანონებს. ადამიანებთან მიმართებით, ბუნების (ბუნებითი) კანონებს მონტესკიე განმარტავდა, როგორც “ჩვენი არსების მოწყობიდან მხოლოდ და მხოლოდ გამომდინარე” კანონებს. იმ ბუნებითი კანონებიდან, რომელთა არსებობას ჰქონდა ადგილი, როდესაც ადამიანები ბუნებრივ (წინარეცივილიზაციურ) 2 მდგომარეობაში ცხოვრობდნენ, გამომდინარეობენ ადამიანის ბუნების შემდეგი თვისებანი: მშვიდობისკენ ღტოლვა, საკვების მოპოვების სურვილი, ადამიანებს შორის ურთი-ერთობის დამყარება თხოვნის საფუძველზე, საზოგადოებაში ცხოვრების სურვილი. მაგრამ, ვინაიდან ადამიანები საზოგადოებაში ერთიანდებიან, ისინი საკუთარი სისუსტის შეგრძნებას კარგავენ; ქრება მათ შორის არსებული თანასწორობაც; იწყება ორგვარი ომები – ცალკეულ ადამიანებსა და მთელ ხალხს შორის. იქმნება ხალხს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი კანონები (საერთაშორისო სამართალი); მმართველსა და ქვეშევრდომთა შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი

კანონები (პოზიტიური სამართალი); მოქალაქეებს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი კანონები (სამოქალაქო სამართალი). დადებითი (პოზიტიური, ადამიანური) კანონი სამართლიანობის ობიექტურ ხასიათსა და სამართლიან ურთიერთობებს გულისხმობს. სამართლიანობა წინ უსწრებს პოზიტიურ კანონს და არა – პირუკუ. კანონი, ზოგადად, – მონტესკიეს მიხედვით, – არის ადამიანური გონი, რომელიც ყველა ადამიანის ცხოვრებას წარმართავს. კანონებზე გადაამწყვეტ გავლენას, მონტესკიეს აზრით, ბუნება და იმ მთავრობის პრინციპები ახდენენ, რომელიც სამოქალაქო საზოგადოებაში ყალიბდება. მონტესკიე მმართველობის სამ ფორმას (სახეს) განსაზღვრავდა: რესპუბლიკურს, მონარქიულს, დესპოტურს. რესპუბლიკურ მმართველობაში უზენაესი ხელისუფლება ან მთლიანად ხალხს (დემოკრატია), ან მხოლოდ ხალხის ნაწილს (არისტოკრატია) უპყრია. მონარქია – ერთი ადამიანის მმართველობაა, თუმცა – დადგენილი კანონების მეშვეობით. დემოკრატის ერთ-ერთი ძირითადი კანონია ის, რომელიც საკანონმდებლო ხელისუფლებას მხოლოდ ხალხს ანიჭებს. არისტოკრატის ძირითადი კანონები, მონტესკიეს აზრით, ხალხის ნაწილის უფლებას განსაზღვრავენ, რითაც ხალხი კანონებს გამოსცემს და თვალყურს ადევნებს მათ შესრულებას. მონარქის ძირითადი კანონების თანახმად, ყოველი პოლიტიკური და სამოქალაქო ხელისუფლების წყარო არის მონარქი. დესპოტური მმართველობის ძირითადი კანონია ის, სადაც საერთოდ არ არის კანონი და მის ადგილს თვითნებობა და დესპოტის ახირება, რელიგია და ჩვეულება იკავებენ; მონტესკიეს მოძღვრება კანონის შესახებ არასრულყოფილი იქნება, თუ არ განვსაზღვრავთ კანონთა განსხვავებულ ტიპებს (კატეგორიებს). ხალხის 3 მართვა ხდება: ბუნებითი სამართლით; ღვთაებრივი (რელიგიური) სამართლით; საეკლესიო (კანონიკური) სამართლით; საერთაშორისო სამართლით (მსოფლიო სამოქალაქო სამართლით, რომლის მიხედვით, ყოველი ხალხი მსოფლიოს მოქალაქე არის); საერთო სახელმწიფოებრივი სამართლით, რომელიც ყველა საზოგადოებას მიეკუთვნება; კერძო სახელმწიფო სამართლით, რომელიც მხედველობაში იღებს ცალკეულ საზოგადოებას; დაპყრობის უფლებით; ცალკეული საზოგადოების სამოქალაქო სამართლით; საოჯახო სამართლით. კანონმდებლობის ფუძემდებლური პრინციპია ზომიერება: “ზომიერების გონი კანონმდებლობის გონად უნდა იქცეს”. მონტესკიე კანონის შედგენის შემდეგ წესებს აყალიბებდა: კანონის მარცვალი უნდა იყოს მარტივი და შემჭიდროვებული; კანონის სიტყვა უნდა იყოს ერთმნიშვნელოვანი და ყველა ხალხისათვის ერთგვაროვანი ცნებებით დადგენილი; კანონი არ უნდა დავიდეს წვრილმანების დონემდე; კანონი არ უნდა საჭიროებდეს გამონაკლისებს, შეზღუდვებსა და სახეცვლილებას.

10. ნიკოლო მაკიაველის შეხედულება სახელმწიფოსა და სამართალზე

მაკიაველი, იურიდიული აზრის ისტორიაში შევიდა, როგორც რამდენიმე შესანიშნავი ნაშრომის ავტორი: “მთავარი” (1513, მიეძღვნა განკაცებულ სატანას – ჩეზარე ბორჯიას), “მსჯელობა ტიტუს ლივიუსის პირველი

დეკადის "შესახებ" (1519), "ფლორენციის ისტორია" (პირველი გამოცემა გამოვიდა მისი გარდაცვალების შემდეგ, 1532 წელს). თანამედროვე მეცნიერება სახელმწიფოსა და სამართლის შესახებ სწორედ ნიკოლო მაკიაველის შემოქმედებიდან იწყება, რომლის მიზანი სტაბილური სახელმწიფოებრიობის შექმნა იყო, იმ-დროინდელი ევროპის არამყარ სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოში. მაკიაველი სახელმწიფო მმართველობის სამ ფორმას გამოყოფდა: მონარქიას, არისტოკრატიასა და დემოკრატიას. მისი აზრით, თითოეული მათგანი მეტად არასტაბილურია და მხოლოდ მმართველობის შერეული ფორმის წყალობით თუ მოხდება სახელმწიფოში მტკიცე წესრიგის დამკვიდრება. ასეთი მმართველობის ფორმა კი ძველ რომში, რესპუბლიკის ხანაში იყო, სადაც კონსულატი მონარქიას, სენატი – არისტოკრატიასა და ტრიბუნი პლების – დემოკრატიას განა-სახიერებდა. "მთავარში" მაკიაველი აბსოლუტური მონარქიის მომხრედ, ხოლო "მსჯელობა"-ში – სახელმწიფო მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის დამცველად გვევლინება. თუმცა, ორივე ნაწარმოები სახელმწიფო მმართველობის ფორმის შესახებ ავტორის ერთსა და იგივე რეალურ-პოლიტიკურ თვალსაზრისს გამოხატავდა: მნიშვნელოვანია მხოლოდ პოლიტიკური შედეგების მიღწევა. მთავარი მიზანია – ხელისუფლების შენარჩუნება. ყველაფერი დანარჩენი კი მხოლოდ ხერხია – საშუალებაა, მათ შორის რელიგია და ზნეობაც. მაკიაველი მიიჩნევდა, რომ ადამიანები, ბუნებით, ეგოისტები არიან; არ არსებობს რაიმე საზღვარი, რომელიც ადამიანის მატერიალური კეთილდღეობისა და ძალაუფლებისაკენ ღტოლვას შეზღუდავს. თუმცა, იმის გამო, რომ ადამიანს მხოლოდ შეზღუდული რესურსი გააჩნია, ის მუდამ კონფლიქტურ ვითარებაში იმყოფება. სახელმწიფო კი ეფუძნება ინდივიდის მოთხოვნას, თავი დაიცვას სხვათა მხრიდან, აგრესიული შემოტევისაგან. თუ არ არსებობს კანონზე დაფუძნებული ძალა, წარმოიქმნება ანარქია. ამიტომ, საჭიროა ძლიერი მმართველის არსებობა, რომელიც ადა-მიანთა უსაფრთხოებას უზრუნველყოფს. მაკიაველი არ ცდილობდა ადამიანის არსის ფილოსოფიური ანალიზის მოხდენას და აღნიშნულ მოვლენას განიხილავდა, როგორც აშკარასა და უდაოს. მაკიაველის აზრით, ყველა ადამიანი ეგოისტია და მათ შორის განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, თუ რომელი მათგანი უფრო გარყენილია (რე ხარისხით). საკუთარი არგუმენტების განსამტკიცებლად მან კეთილი და ბოროტი სახელმწიფოს, აგრეთვე ცუდი და კარგი მოქალაქის ცნებები შემოიტანა. მას აინტერესებდა სწორედ ის პირობები, რომლებიც ხელს შეუწყობდნენ კარგი სახელმწიფოს და კარგი მოქალაქის შექმნას. მაკიაველის აზრით, სახელმწიფო მაშინ იქნება კარგი, თუ ის მოქალაქეთა ეგოისტური ინტერესების და მისწრაფებების დაბალანსებას შესძლებს, ანუ სახელმწიფო სტაბილური უნდა იყოს. ცუდ სახელმწიფოში აშკარაა განსხვავებული ეგოისტური მოთხოვნების კონფლიქტი. ხოლო ასეთი სახელმწიფოს კარგი მოქალაქე პატრიოტად და მებრძოლ სუბიექტად გვევლინება. სხვა სიტყვებით, კარგი სახელმწიფო – სტაბილურია. მთლიანობაში, მაკიაველის დეველოპი სამართლის ფილოსოფიის თეორიაში შემდეგს გულისხმობს: 1. მან უარყო სქოლასტიკა და მის

ნაცვლად რაციონალიზმი და რეალიზმი დაამკვიდრა; 2. შექმნა სამართლის ფილოსოფიის მეცნიერების საფუძვლები; 3. გამოააშკარავა პოლიტიკისა და სა-ხელმწიფო ფორმის კავშირი სოციალურ ბრძოლასთან, შემოიღო, თანამედროვე გაგებით, სტატო-ს – სახელმწიფოსა და რესპუბლიცა-ს ცნებები; 4. შექმნა სახელმწიფოს ისეთი მოდელის წინაპირობა, რომელიც ადამიანის მატერიალურ ინტერესს დაეფუძნებოდა. მაკიაველის სწორედ იმიტომ მიაწერენ ახალი დროის პოლიტიკური მეცნიერების ფუძემდებლობას, რომ მან სახელმწიფოს მიაკუთვნა საჯარო-სახელისუფლო პრეროგატივათა მონოპოლური უფლება. “მთავარში” მაკიაველი სახელმწიფოს იხილავს, როგორც იმ ერთადერთი ლეგალურ აპარატს, რომელიც ქვეშევრდომებსა და საზოგადოებას მართავს. მთავარს ეკუთვნის მთელი ძალაუფლება: დაუშვებელია მისი ხელისუფლების შეზღუდვა, სახელმწიფოში არსებული სხვა რომელიმე ორგანოს ან თანამდებობის პირის მიერ. ამიტომ, ის უარყოფითად აფასებდა იმ გარემოებას, როდესაც მბრძანებლის გადაწყვეტილებაზე გავლენას ვინმეს ნება-სურვილი ახდენდა. მაკიაველისათვის აბსოლუტურად უცხო და მიუღებელია იდეა: ხალხი – უზენაესი ხელისუფლების წყაროს შესახებ. მის ნაშრომებში არაფერია ნათქვამი ხალხის უფლებაზე, მართოს სახელმწიფო. ის კი არა, საერთოდაც უარყოფილია ხალხის მინიმალური ჩართულობა სახელმწიფო საქმეების აღსრულებაში. “მთავარში” მაკიაველი მიიჩნევდა, რომ მბრძანებელი ხალხის მეურვედ უნდა გამოდიოდეს. თა-ნაც, მბრძანებელს მუდამ უნდა ახსოვდეს, რომ დიდკაცობა – პატივმოყვარეა, ხოლო ხალხი – მოუთოკავი ბრბო. ცუდია ის მბრძანებელი, რომელიც ქვეშევრდომებს არ მეურვეობს, ხვლეპს მათ და არ ეძიებს მათი გულების მოგების გზებს. ქვეყანაში წესრიგის დაცვა განამტკიცებს უზენაესი ხელისუფლების ავტორიტეტს. “მთავარში” მაკიაველი არაფერს ამბობდა ქვეშევრდომთა უფლება-თავისუფლებაზე, რაც სულაც არ არის შემთხვევითობა. ხალხს ანადგვებს მხოლოდ მისი კერძო საკუთრების დაცვა. ხალხი თავისუფლად ეგუება თავისუფლების, პრესტიჟის, ხელისუფლების დაკარგვას. თუმცა, ის ვერასოდეს შეეგუება ქონების ხელყოფას.